

Nove najdbe in spoznanja o gradbeni in umetnostni podobi nekdanjega ptujskega dominikanskega samostana (2011–2013)

Branko Vnuk*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 726:27-523.6(497.4Ptuj)

Branko Vnuk: Nove najdbe in spoznanja o gradbeni in umetnostni podobi nekdanjega ptujskega dominikanskega samostana (2011–2013). Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 85=50(2014), 1–2, str. 55–105

V prispevku avtor prikaže usodo samostana po razpustu leta 1785, stanje raziskav in sintezo spoznanj o gradbenem razvoju samostana in cerkve ob novih odkritjih s konca leta 2011, to pa dopolni z lastnimi opažanji in spoznanji, do katerih se je dokopal med intenzivnim spremljanjem obnovitvenih del med letoma 2011 in 2013.

Ključne besede: dominikanci, arhitektura beraških redov, letner, križni hodnik, klavzura, srednji vek, novi vek, romanika, gotika, renesansa, barok

1.01 Original Scientific Article
UDC 726:27-523.6(497.4Ptuj)

Branko Vnuk: New Findings and Discoveries on Construction and Artistic Image of the Former Ptuj Dominican Monastery (2011–2013). Review for History and Ethnography, Maribor 85=50(2014), 1–2, pp. 55–105

The author discusses the monastery's fate after its disbandment in 1785, the current state of research on the monastery, and presents a synthesis of the results of building development on the monastery and church, including the latest findings from the end of 2011. This is supplemented by his own observations and findings, which is a result of his close scrutiny of the renovation work between 2011 and 2013.

Key words: Dominicans, architecture of mendicant orders, rood screen, cloister, enclosure, Middle Ages, Early Modern Period, Romanesque, Gothic, Renaissance, Baroque

* Branko Vnuk, univ. dipl. um. zgodovinar, konservator in muzejski svetovalec, Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož, Muzejski trg 1, 2250 Ptuj, branko.vnuk@pmptj.si

UVOD

Kompleks nekdanjega ptujskega dominikanskega samostana, ki so ga v času njegovega obstoja (1230–1785) ptujski meščani imenovali Pridigarški ali pa kar Zgornji samostan, sestavljajo nekdanja samostanska cerkev, štirje samostanski trakti s križnim hodnikom in 18 metrov globokim vodnjakom, dva južna prizidka, park, tri dvorišča, sekundarna gospodarska poslopja ter ostanki jugozahodne poteze srednjeveškega mestnega obzidja z renesančnim rondelom v njegovem skrajnem jugozahodnem kotu.

Dominikanski samostan sestavlja skupaj s ptujskim gradom, mestnim stolpom in minoritskim samostanom nepogrešljivo in prepoznavno trikotno zasnovano veduto Ptuja, ki se je začela postopoma izoblikovati v sedanji pojavni obliki šele v 16. stoletju, ko so potekala intenzivna renesančna utrjevalna dela, dokončno podobo pa je dobila v dobi baroka v drugi polovici 17. stoletja, ko so modernizirali ptujski grad in proti koncu stoletja baročno prenovili minoritski samostan, vse skupaj pa nekako zaključili po letu 1705, ko je mestni stolp po uničujočem požaru dobil sedanjo mogočno poznobaročno čebulasto streho.

Samostanu je bila, ko je 555 let predstavljal duhovno, kulturno in izobraževalno središče, po razpustu leta 1785 namenjena drugačna vloga,¹ saj je bila najprej v njem do leta 1826 nameščena vojaška bolnišnica, nato pa vojašnica, ki so jo zadnji vojaki zapustili šele leta 1923. Tedaj je grozilo, da bo objekt nekdanjega samostana povsem uničen, saj so ga nameravali v večjem delu podreti in na njegovem mestu zgraditi tovarno svile, vendar je (na srečo) zaradi finančnih razlogov ta projekt propadel. Ptujski meščani so takrat spoznali, kaj bi mesto izgubilo, začeli so se zavedati kulturnozgodovinskega in umetnostnega pomena samostana in so zato zbrali sredstva za njegov odkup. Del samostana so namenili reševanju stanovanjskega problema na Ptuju, del pa za Mestni muzej, ki je do leta 1928 domoval v kletnih prostorih nekdanje ptujske gimnazije. Pod nadzorom konservatorja dr. Franceta Steleta in restavratorja Mateja Sternena so se lotili temeljite obnove objekta, dr. Balduin Saria pa je opravil arheološke sondažne raziskave, ki so tudi območje samostana uvrstile na arheološko karto Ptuja.

Ob postopni širitvi muzejskih razstavnih prostorov, pisarn in depojev po drugi svetovni vojni so pod nadzorom spomeniške službe potekala stalna obnovitvena dela, ki pa so bila vedno delna. Ločeno od Pokrajinskega muzeja Ptuj se je obnovitvenih del loteval Zgodovinski arhiv Ptuj, ki je

¹ Podrobneje: Mlinarič, Dominikanski samostan na Ptuju 1230–1786, str. 213.

domoval v jugozahodnem samostanskem prizidku. Ptujski dominikanski samostan je bil leta 1996 uvrščen med prejemnike kulturnega tolarja; v pričakovanju temeljite prenove je bil med letoma 1997–2002 pod vodstvom Janeza Mikuža izdelan konservatorski program, ki pa ni upošteval jugozahodnega samostanskega prizidka, saj tedaj še ni bilo znano, da se bo v letu 2010 Zgodovinski arhiv Ptuj dokončno izselil iz samostana.²

Ko se je Ptuj poleg drugih mest vključil v projekt Evropska prestolnica kulture Maribor 2012, so v mestu pričeli razmišljati o nujno potrebni koncertni dvorani, za katero pa niso našli primerne lokacije. Zato so leta 2009 obudili staro zamisel iz začetka 90. let prejšnjega stoletja o umestitvi dvorane v nekdanjo dominikansko cerkev Marijinega vnebovzetja, saj bi lahko enoladijski baročno obokani prostor povsem ustrezal koncertnim potrebam – tako po dimenzijah kot po pričakovani akustiki. Poleg tega bi samostan z dvorišči in parkom nudil dovolj prostora za organizacijo manjših letnih prireditev. Po drugi strani bi lahko Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož po izselitvi še preostalih stanovalcev in Zgodovinskega arhiva pridobil v upravljanje celoten kompleks, v katerem bi lahko uredili arheološke zbirke v skladu z najsodobnejšimi muzeološkimi standardi, kar bi še dodatno pripomoglo k turistični promociji starodavnega mesta ob Dravi.³

Že leta 2009 je Mestna občina Ptuj naročila izdelavo konservatorskega načrta: podal je smernice za izdelavo projektne dokumentacije za dokončno prenovo in revitalizacijo tega kulturno- in umetnostnozgodovinske, v slovenskem in širšem srednjeevropskem merilu pomembnega objekta. To pa je bila tudi ena izmed osnov za pridobivanje sredstev na slovenskih in evropskih natečajih. Januarja 2010 je Restavratorski center Zavoda za varstvo kulturne dediščine Republike Slovenije dokončal konservatorski načrt za prenovo dominikanskega samostana.⁴

Za potrebe konservatorskega načrta je bila leta 2009 opravljena študija gradbenega razvoja nekdanjega kompleksa ptujskega dominikanskega samostana,⁵ ki je razkrila njegov zapleteni gradbeni razvoj v času obstoja samostana med letoma 1230 in 1785. Nič manj niso bila zapletena gradbena adaptacijska dela iz časa, ko so samostan spreminjali v vojašnico, ki se

² Mikuž idr.: *Dominikanski samostan Ptuj*.

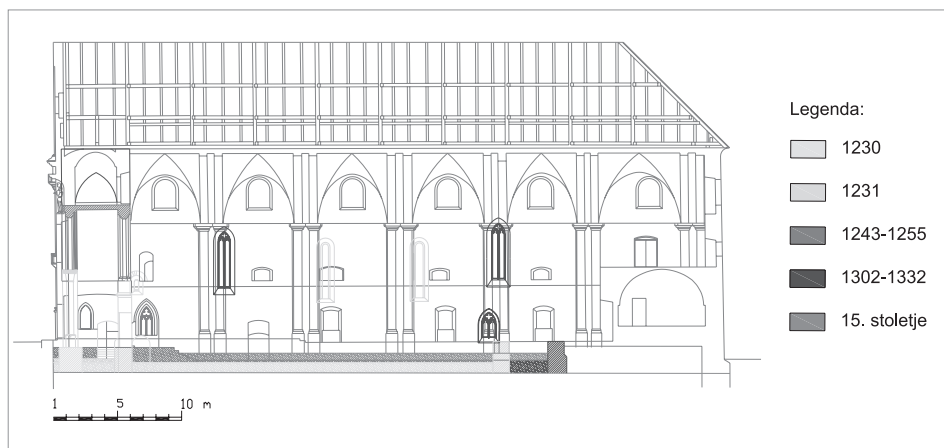
³ V ta namen je Pokrajinski muzej Ptuj leta 2003 izdelal načrt za ureditev muzeoloških vsebin v dominikanskem samostanu. Cf. Lamut, Tomanič – Jevremov, Vidmar, Vomer Gojkovič, Vnuk, Žižek, *Dominikanski samostan Ptuj*.

⁴ Gerlič, Habjanič, Magdič, Krivec, Vnuk, *EŠD 588 – Dominikanski samostan*.

⁵ Vnuk, *Gradbeno-zgodovinski razvoj nekdanjega ptujskega dominikanskega samostana – preliminarne študija*, str. 45–132.

je v njem nahajala med letoma 1786 in 1923. Po odhodu vojske iz samostana so se zvrstili različni načrti glede namembnosti objekta, ki, na srečo, niso bili uresničeni. Mestna občina Ptuj je namreč leta 1928 samostan odkupila in ga deloma namenila za potrebe ptujskega muzeja, deloma pa za stanovanjske in obrtne namene. V obdobju med letoma 1928 in 2010 se je Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož prostorsko postopoma širil po skoraj celotnem objektu. Leta 2010 je bilo v samostanu le še šest stanovanj, jugozahodni samostanski prizidek pa je zasedal Zgodovinski arhiv Ptuj. Tudi to obdobje je zahtevalo gradbene adaptacijske posege za potrebe muzeja, arhiva in stanovanj, sočasno z njimi pa so potekala tudi prva strokovno izvedena konservatorsko-restavratorska dela.

Obnovitvena dela za potrebe kongresno-kulturnega centra so se začela leta 2011. Prva sondažna dela so bila opravljena marca 2011, zaključila pa so se konec junija istega leta. Po izselitvi muzejskih zbirk se je sondiranje nadaljevalo novembra 2011 in vse leto 2012, ko so potekala tudi intenzivna restavratorsko-konservatorska dela, ki trajajo še danes. Številna nova odkritja dopolnjujejo naše dosedanje vedenje o gradbeni in umetnostni podobi samostanskega kompleksa in nas še bolj utrjujejo v prepričanju, da je ptujski dominikanski samostan eden najpomembnejših in najkompleksnejših kulturnih spomenikov ne samo v Sloveniji, ampak v širšem srednjeevropskem prostoru.

Vzdolžni prerez skozi cerkev s pozicijami srednjeveških gradbenih elementov in srednjeveškimi talnimi nivoji (Risba: Branko Vnuk 2014.)

STANJE RAZISKAV

Osnovni vir za poznavanje zgodovine dominikanskega samostana predstavljajo tri ohranjene samostanske kronike: Kronika ptujskega priorja Vincenca Abila iz leta 1673⁶ in kroniki domačega profesa Ambrozija Capelle iz let 1696 in 1697,⁷ za starejšo gospodarsko zgodovino pa predstavlja pomemben vir *Collectanea* iz 15. stoletja.⁸ Leta 1857 je Josef Hönisch napisal, če odmislimo samostanske kronike, prvo zgodovino ptujskega dominikanskega samostana, ki je ostala v rokopisu v dveh enakih izvodih; hrani ju Štajerski deželni arhiv v Gradcu.⁹ Posamezni deli te zgodovine so bili leta 1857 objavljeni v tedenski prilogi graškega dnevnika *Aufmerksamkeit*.¹⁰ Ko je leta 1858 Ferdinand Raisp objavil prvo monografijo o Ptuj in njegovi okolici, dominikanskega samostana ni obravnaval samostojno, temveč v okviru splošnega pregleda cerkvene zgodovine Ptuja, pri čemer ga je predstavil le v obdobju 13. stoletja.¹¹ V 19. stoletju je o dominikanskem samostanu v kratkih noticah pisal Anton Muchar v *Zgodovini vojvodine Štajerske*,¹² vire za zgodovino samostana v srednjem veku pa je prvi kritično obravnaval Joseph von Zahn,¹³ ki je v drugem in tretjem delu *Knjige listin vojvodine Štajerske*¹⁴ objavil posamezne dokumente; slednje najdemo tudi v Kosovem *Gradivu za zgodovino Slovencev v srednjem veku*.¹⁵

V začetku 20. stoletja je podatke o dominikanskem samostanu v člankih, ki obravnavajo srednjeveško zgodovino Ptuja, objavljal tedanji gimnazijski profesor Hans Pirchegger; najdemo jih v letnih poročilih ptujske gimnazije.¹⁶ Avtor prve v slovenščini napisane zgodovine ptujskega do-

⁶ ZAP, Rokopisna zbirka, R–28.

⁷ ZAP, Rokopisna zbirka, R–34; StLA Memorabilia – Spezial – archiv Pettau, šk. 36, zv. 84, kopija v ZAP.

⁸ ZAP, Rokopisna zbirka, R–68, *Collectanea*.

⁹ Fotokseroksirani kopiji obeh rokopisov sta dostopni v Zgodovinskem arhivu Ptuj.

¹⁰ ZAP, FKS, srajčka št.: 252 (original StLA, olim Hs. 2506), Hönisch, *Geschichte des 1785 aufgelassenen Dominikaner Klosters zu Pettau*; skrajšana verzija izhajala v *Aufmerksame*, 1857, str. 556, 567, 587, 600, 634, 649.

¹¹ Raisp, *Pettau: Steiermarks älteste Stadt*.

¹² Muchar, *Geschichte des Herzogthums Steiermark*, III; Muchar, *Geschichte des Herzogthums Steiermark*, V; Muchar, *Geschichte des Herzogthums Steiermark*, VI; Muchar, *Geschichte des Herzogthums Steiermark*, VII; Muchar, *Geschichte des Herzogthums Steiermark*, VIII.

¹³ Zahn, *Ueber die Anfänge*, str. 3–24.

¹⁴ Zahn, *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark*, II; Zahn, *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark*, III. Cf. tudi Zahn, *Steirische Miscellen*.

¹⁵ Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev*.

¹⁶ Pirchegger, *Die Geschichte Pettaus*, str. 3–22.

minikanskega samostana je Fran Kovačič. Leta 1913 je objavil članek z naslovom *Gospodarska zgodovina dominikanskega samostana v Ptuju*,¹⁷ leta 1914 pa še članek z naslovom *Dominikanski samostan v Ptuju*.¹⁸ V obeh prispevkih je kritično pretresel dotedanje pisanje o zgodovini samostana; s pridom je uporabil Slekovčeve izpiske in podatke iz samostanske kronike, kakor tudi razne listine iz arhivov na Dunaju in v Gradcu. Za stavbno zgodovino samostana je pomemben predvsem drugi Kovačičev prispevek iz leta 1914. Razprava je razdeljena v tri dele. V prvem delu je avtor predstavil razloge za nastanek dominikanskega reda in ustanovitev ptujskega konventa, ki je najstarejši dominikanski samostan na Štajerskem. V drugem delu je razpravljal o samostanu in cerkvi ter o notranjem ustroju samostana in njegovem duhovnem delovanju. V tretjem delu so navedene samostanske ustanove in priorji. Tudi v Grudnovi *Zgodovini slovenskega naroda* najdemo nekaj skopih podatkov o ptujskem konventu.¹⁹ Po prvi svetovni vojni je Franc Kos v *Doneskih za krajevne kronike* prispeval nekaj novih podatkov za obdobje 15. stoletja.²⁰ Fran Kovačič je svoje ugotovitve na kratko ponovil leta 1928 v *Zgodovini lavantinske škofije*.²¹ Po drugi svetovni vojni so bili objavljeni zgodovinski podatki še bolj skopi. Navedimo le dve razpravi: Anton Klasinc se je v članku *Haloze v boju za staro pravdo* posvetil Bernardovi darovnici iz leta 1399 in času uporov v 17. stoletju,²² v prispevku iz leta 1989, ki se nanaša na ptujski minoritski samostan, pa je Jože Mlinarič posredoval še nekaj do tedaj neobjavljenih podatkov.²³ Leta 2009 je v uredništvu Marije Hernja Masten izšla dolgo pričakovana monografija o ptujskem dominikanskem samostanu, v kateri je Jože Mlinarič podrobno opisal celotno zgodovino samostana od ustanovitve leta 1230 in njegove dokončne ukinitve leta 1786.²⁴

O arhitekturi dominikanskega samostana ni bilo pred prvo svetovno vojno skoraj nič napisanega. Prvo je kratko poročilo štajerskega deželnega arheologa Carla Haasa o ogledu vojvodine Štajerske poleti 1856; v kratki notici je poročal, da dominikanska cerkev in poslopja služijo za kasarno in da je ohranjen le križni hodnik s krogovičnimi okni, ki pa so žal močno

¹⁷ Kovačič, *Gospodarska zgodovina*, str. 59–120.

¹⁸ Kovačič, *Dominikanski samostan v Ptuju*, str. 1–17, 111–142, 240–256, 355–371.

¹⁹ Gruđen, *Zgodovina slovenskega naroda*.

²⁰ Kos, *Doneski za krajevne kronike*, str. 1–13.

²¹ Kovačič, *Zgodovina lavantinske škofije*.

²² Klasinc, *Haloze v boju za staro pravdo*, str. 25–57.

²³ Mlinarič, *Zgodovina samostana od ustanovitve do 1800*, str. 47–148.

²⁴ Mlinarič, *Dominikanski samostan na Ptuju 1230–1786*, str. 14–303.

poškodovana. Omenil je tudi nagrobnik zadnjega Ptujskega gospoda, ki se je takrat že nahajal na ptujskem gradu.²⁵ Bolj natančen opis križnega hodnika srečamo v Janischevem *Leksikonu Štajerske* iz leta 1885.²⁶ Šele v Kovačičevem prispevku iz leta 1914 najdemo konkretnejše podatke: Kovačič je menil, da je bila samostanska cerkev dograjena in posvečena sredi 13. stoletja, da je bila po požaru leta 1302 s samostanom vred obnovljena in da so jo tudi v 15. stoletju obnavljali, čeprav ne vemo, kateri so bili razlogi za onečaščenje cerkve. Kovačič je tudi natančneje datiral nastanek samostanskega križnega hodnika v sredino 15. stoletja.²⁷ Šele po pridobitvi samostana za potrebe ptujskega muzeja leta 1928, ko so sistematično adaptirali prostore, so prišla na dan nova umetnostnozgodovinska odkritja, ki jih je sproti objavljala konservator France Stele: leta 1928 in leta 1929 kot delni poročili,²⁸ nato pa je leta 1933 v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* v Ptuj posvečenem letniku objavil prispevek z naslovom *K stavbni zgodovini dominikanskega samostana v Ptuj*, ki je še dandanes temeljno delo za kakršno koli proučevanje nekdanjega ptujskega dominikanskega samostana.²⁹ Stele je nadrobno poročal o novih odkritjih, jih analiziral in časovno opredelil. Na osnovi tedanjega vedenja je obrazložil razvojne faze samostanskega kompleksa; posebej je izpostavil vzhodni samostanski trakt, cerkev v 13. stoletju, na novo odkrite freske na zahodnem pročelju vzhodnega trakta iz 14. stoletja in fresko pod zvonico. Posvetil se je tudi arhitekturi in arhitekturnemu okrasu samostanskega križnega hodnika ter barokizaciji samostana in cerkve, pri čemer je poudaril štukature in poslikave v refektoriju ter baročno cerkveno fasado, katere štukaturo je obravnaval že leta 1927 v članku z naslovom *Štuk* v reviji *Dom in svet*.³⁰ Iz tega časa sta tudi dva članka, ki poročata o arheološkem izkopavanju na območju dominikanskega samostana; napisal ju je Balduin Saria leta 1933 in 1936.³¹

²⁵ Haas, Bericht des Landes – Archäologen, str. 201–236.

²⁶ Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark*.

²⁷ Cf. op. 18.

²⁸ Stele, Najdbe v bivšem dominikanskem samostanu v Ptuj, str. 185–191; Stele, Ptuj, bivši dominikanski samostan, str. 55–57.

²⁹ Stele, K stavbni zgodovini dominikanskega samostana v Ptuj, str. 161–189; Stele, Umetnostna zgodovina v Ptuj po vojni, str. 237–241. Za freske gl. tudi Stele, *Monumenta artis Slovenicae*.

³⁰ Stele, Štuk, str. 114–117.

³¹ Saria, Nova raziskovanja po stari Poetoviji, str. 119–123; Klemenc in Saria: *Archaeologische Karte von Jugoslawien: Blatt Ptuj*.

Po drugi svetovni vojni se nihče ni posebej posvečal stavbni zgodovini ptujskega dominikanskega samostana. Poleg konservatorskih poročil se samostan omenja v knjigah, ki obravnavajo splošen razvoj slovenske umetnosti ali pa monografsko ptujske umetnostne spomenike. Leta 1951 je France Stele posthumno objavil razpravo Jožeta Gregoriča z naslovom *Srednjeveška cerkvena arhitektura v Sloveniji do leta 1430*, to pa sta povzela Ivan Komelj in Jože Curk, ko sta pisala o dolgem koru ptujske dominikanske cerkve.³² O obdobju romanike je pisal Marijan Zadnikar v knjigah *Romanska arhitektura na Slovenskem* (1959),³³ *Romanska umetnost* (1970)³⁴ in *Romanika v Sloveniji* (1982),³⁵ pri čemer se je omejil na razvoj samostanske kapele, za katero je kasneje ugotovil, da je ta prostor predstavljal prvotno samostansko kapiteljsko dvorano. Ivan Komelj je v monografijah *Gotska arhitektura* (1969)³⁶ in *Gotska arhitektura na Slovenskem* (1973)³⁷ obravnaval samostansko cerkev v zgodnjegotski dobi, nekaj vrstic pa je namenil tudi poznogotskemu križnemu hodniku. Za arhitekturno plastiko križnega hodnika je pomemben članek Emilijana Cevca *Parlerjanske maske v Ptuju in okolici* (1953)³⁸ in njegova knjiga *Srednjeveška plastika na Slovenskem* (1963).³⁹

Srednjeveško slikarstvo in renesančno fresko Marijinega Oznanjenja je na več mestih obravnaval France Stele: v članku *Gotsko stensko slikarstvo v Ptuju in minoritska cerkev* (1969)⁴⁰ ter v knjigah *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja* (1969)⁴¹ in *Gotsko stensko slikarstvo* (1972).⁴²

Barokizacijo samostana na kratko omenja Nace Šumi v monografijah *Arhitektura 17. stoletja na Slovenskem* (1969)⁴³ in *Baročna arhitektura* (1969)⁴⁴ ter v članku *Pregled razvoja slovenske arhitekture* (1975).⁴⁵ Sergej Vrišer je v knjigi *Baročno kiparstvo na slovenskem Štajerskem* (1992)⁴⁶ iz-

³² Gregorič, *Srednjeveška cerkvena arhitektura v Sloveniji*, str. 1–36.

³³ Zadnikar, *Romanska arhitektura na Slovenskem*.

³⁴ Zadnikar, *Romanska umetnost*.

³⁵ Zadnikar, *Romanika v Sloveniji*.

³⁶ Komelj, *Gotska arhitektura*.

³⁷ Komelj, *Gotska arhitektura na Slovenskem*.

³⁸ Cevc, *Parlerjanske maske v Ptuju in okolici*, str. 49–55.

³⁹ Cevc, *Srednjeveška plastika na Slovenskem*.

⁴⁰ Stele, *Gotsko stensko slikarstvo v Ptuju*, str. 120–135.

⁴¹ Stele, *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja*.

⁴² Stele, *Gotsko stensko slikarstvo*.

⁴³ Šumi, *Arhitektura 17. stoletja na Slovenskem*.

⁴⁴ Šumi, *Baročna arhitektura*.

⁴⁵ Šumi, *Pogledi na slovensko umetnost*.

⁴⁶ Vrišer, *Baročno kiparstvo na slovenskem Štajerskem*.

postavil nekdanji veliki oltar iz dominikanske cerkve, ki so ga leta 1786 prenesli v cerkev sv. Marije na Muri v Medmurju, stropne poslikave v baročnem refektoriju pa je na kratko opisala Marjana Lipoglavšek v članku *Iluzionistično slikarstvo 17. stoletja na Slovenskem* (1982)⁴⁷ in v knjigi *Baročno stropno slikarstvo na Slovenskem* (1996).⁴⁸

Najplodnejši pisec o dominikanskem samostanu je nekdanji ravnatelj Pokrajinskega muzeja Ptuj Jože Curk, ki se je posvetil vsem njegovim razvojnim obdobjem. To sta dve monografski obravnavi ptujskih spomenikov, ki sta ju napisala skupaj z ženo Ivo Mikl leta 1965 in 1970,⁴⁹ nato članki *Razvoj ptujske mestne vedute* (1962),⁵⁰ *Ptuj in njegovi kulturnozgodovinski spomeniki* (1969),⁵¹ *Poročilo o kulturnozgodovinskem delu in raziskavah v Pokrajinskem muzeju Ptuj za leta 1970–1974* (1974),⁵² *O samostanih in samostanski arhitekturi po letu 1200 na slovenskem Štajerskem* (1993)⁵³ in razprava, v kateri se je lotil nekaterih nerešenih problemov ptujske topografije.⁵⁴ Jože Curk se je dominikanskega samostana posredno dotaknil tudi v članku o razvoju ptujske minoritske cerkve *Proštijska cerkev in minoritski samostan v Ptuj* (1976)⁵⁵ ter v članku *Gradbeno-zgodovinski oris samostana in cerkve* v zborniku razprav *Minoritski samostan na Ptuj 1239–1989* (1989).⁵⁶ Svoja dotedanja spoznanja je leta 2008 povzel v monografiji *Samostani na Slovenskem*,⁵⁷ kar je leta 2009 nadgradil v že omenjeni monografiji o ptujskem dominikanskem samostanu, za katero je prispeval besedilo o gradbeni in umetnostni podobi samostana. Razprava je bila dopolnjena z načrti, ki jih je iz spoštovanja do zaslužnega umetnostnega zgodovinarja in vzornika prispeval Branko Vnuk.⁵⁸

V zadnjih petindvajsetih letih (1989–2014) se je zanimanje za ptujski dominikanski samostan povečalo, saj smo dobili kar nekaj novih študij. Nova spoznanja o freskah v dominikanskem samostanu je leta 1995 in 1996

⁴⁷ Lipoglavšek, *Iluzionistično slikarstvo 17. stoletja na Slovenskem*, str. 73–91.

⁴⁸ Lipoglavšek, *Baročno stropno slikarstvo na Slovenskem*.

⁴⁹ I. in J. Curk, Ptuj; I. in J. Curk, *Ptuj*, 1970.

⁵⁰ Curk, *Razvoj ptujske mestne vedute*, str. 231–252.

⁵¹ Curk, *Ptuj in njegovi kulturnozgodovinski spomeniki*, str. 166–183.

⁵² Curk, *Poročilo o kulturnozgodovinskem delu in raziskavah*, str. 227–266.

⁵³ Curk, *O samostanih in samostanski arhitekturi*, str. 131–163.

⁵⁴ Curk, *O nekaterih nerešenih problemih ptujske topografije*, str. 1–10.

⁵⁵ Curk, *Proštijska cerkev in minoritski samostan v Ptuj*, str. 31–66.

⁵⁶ Curk, *Gradbeno-zgodovinski oris samostana in cerkve*, str. 233–262.

⁵⁷ Curk, Radovanovič, Vidmar, *Samostani na Slovenskem*.

⁵⁸ Curk, *Dominikanski samostan na Ptuj*. *Gradbeno-zgodovinska skica*, str. 307–359.

podala Tanja Zimmermann,⁵⁹ o križnem hodniku je pisal Samo Štefanac, v članku *Arhitektura 14. stoletja in časa okoli 1400*.⁶⁰ Kratek stavbno-zgodovinski razvoj dominikanskega samostana je zajet tudi v monografiji o Ptuju, ki jo je napisala Marjeta Ciglencečki.⁶¹ Leta 1996 sta bila v 6. številki *Ptujskega zbornika* objavljena še dva članka, ki se nanašata na arhitekturno okrasje ptujskega dominikanskega samostana. Arhitekturno plastiko križnega hodnika je obravnaval Jernej Kožar v članku z naslovom *Parlerjanska stavbna plastika na Slovenskem (Hajdinska skupina)*,⁶² v članku z naslovom *Ikonologija refektorija dominikanskega samostana na Ptuju* pa je Marija Mirkovič analizirala vsebino štukaturnega in slikarskega okrasja v nekdanji samostanski obednici in njegove ikonografske rešitve.⁶³ Dotedanja nova spoznanja je leta 1997 povzela Marjeta Ciglencečki v članku *Likovna ustvarjalnost na Ptuju v 14. stoletju*.⁶⁴

Doslej najobsežnejši in najtemeljitejši prikaz stavbne usode samostana predstavljata diplomska naloga *Stavbnozgodovinski razvoj nekdanjega dominikanskega samostana na Ptuju v srednjem veku 1230–1500* iz leta 1996 in seminarska naloga *Stavbnozgodovinski razvoj nekdanjega dominikanskega samostana na Ptuju v novem veku 1500–1786* iz leta 1997, ki ju je napisal Branko Vnuk,⁶⁵ oba tipkopisa pa v nadaljevanjih objavljaj (1996–1998) v *Tedniku*.⁶⁶ Isti avtor je leta 1997 v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* objavil priredbo dela diplomske naloge z zgodovinskimi podatki o samostanu v srednjem veku,⁶⁷ leta 2003 pa je objavil še članek *Nekdanja ptujska dominikanska cerkev Marijinega vnebovzetja v dobi romanike – preliminarne opažanja*.⁶⁸

⁵⁹ Zimmermann, *Stensko slikarstvo poznega 13. in zgodnjega 14. stoletja*, str. 221–230; Zimmermann, *Stensko slikarstvo poznega 13. in zgodnjega 14. stoletja na Slovenskem*.

⁶⁰ Štefanac, *Arhitektura 14. stoletja in časa okoli 1400*, str. 50–67.

⁶¹ Ciglencečki, *Ptuj*, 1995.

⁶² Kožar, *Parlerjanska stavbna plastika na Slovenskem*, str. 783–797.

⁶³ Mirkovič, *Ikonologija refektorija dominikanskega samostana na Ptuju*, str. 799–811.

⁶⁴ Ciglencečki, *Likovna ustvarjalnost na Ptuju v 14. stoletju*, str. 123–142.

⁶⁵ Vnuk, *Stavbnozgodovinski razvoj nekdanjega dominikanskega samostana na Ptuju v srednjem veku, 1230–1500*; Vnuk, *Stavbnozgodovinski razvoj nekdanjega dominikanskega samostana na Ptuju v novem veku 1500–1786*.

⁶⁶ Vnuk, *Dominikanski samostan. Kratek pregled zgodovine*.

⁶⁷ Vnuk, *Stavbnozgodovinski razvoj nekdanjega dominikanskega samostana na Ptuju v srednjem veku 1230–1500*, ČZN, str. 185–216.

⁶⁸ Vnuk, *Nekdanja ptujska dominikanska cerkev Marijinega vnebovzetja v dobi romanike*, str. 52–69.

Elaborat Nataše Kolar za razstavo *Od dominikanske vojašnice do muzeja 1785–2000* iz leta 2001 obravnava usodo samostana v 19. in 20. stoletju.⁶⁹ Marjeta Ciglencečki je leta 2003 predstavila stensko poslikavo v samostanu v članku *Likovna umetnost na Ptuju v 1. polovici 16. stoletja*.⁷⁰ Celovit pregled stenskega slikarstva v dominikanskem samostanu je bil leta 2004 objavljen v monografiji *Srednjeveške freske v Sloveniji. Vzhodna Slovenija*, ki jo je napisal Janez Höfler.⁷¹ Leta 2005 se je Robert Peskar v doktorski disertaciji *Arhitektura in arhitekturna plastika okoli leta 1400 v Sloveniji* med drugim posvetil križnemu hodniku ptujskega dominikanskega samostana,⁷² Polona Vidmar pa je leta 2006 objavila doktorsko disertacijo *Die Herren von Pettau als Bauherren und Mäzene*, v kateri je obravnavala ustanovitev in izgradnjo dominikanskega samostana na Ptuju, novogradnjo zgodnjegotskega kora, novogradnje v 14. stoletju, stenske poslikave ter križni hodnik.⁷³ V razstavnem katalogu *Arhitektura 18. stoletja na Slovenskem. Obdobje zrelega baroka* iz leta 2007 je Nace Šumi fasado samostanske cerkve uvrstil v čas poznega baroka (okrog 1710), za katerega je posebej za slovensko Štajersko značilna drobna štukaturna dekoracija. Igor Sapač je okrog 1710 prezidano dominikansko cerkev pripisal, čeprav s pridržkom, krogu arhitektov, ki so delovali pod vplivom Johanna Joachima Carlo-nej.⁷⁴ V najnovejši monografiji o Ptuju je Marjeta Ciglencečki ponovno obravnavala celoten dominikanski samostan, upošteva nekatere novejša spoznanja,⁷⁵ leta 2007 in 2008 pa sta Marlenka Habjanič in Branko Vnuk objavila konservatorsko poročilo o obnovitvenih delih na severni fasadi samostanske cerkve, ki so prinesla nove ugotovitve o razvoju cerkve.⁷⁶ Leta 2009 je izšla monografija Mije Oter Gorenčič o samostanski stavbni plastiki 12. in 13. stoletja v Sloveniji,⁷⁷ ki temelji na njeni doktorski disertaciji,⁷⁸ obravnavala je tudi arhitekturno plastiko 13. stoletja v ptujskem dominikanskem samostanu.

⁶⁹ Kolar, *Od dominikanske vojašnice do muzeja 1785–2000*; v skrajšani obliki Kolar, *Od dominikanske vojašnice do muzeja. Usoda nekdanjega Dominikanskega samostana na Ptuju*.

⁷⁰ Ciglencečki, *Likovna umetnost na Ptuju v 1. polovici 16. stoletja*, str. 75–98.

⁷¹ Höfler, *Srednjeveške freske v Sloveniji*, IV.

⁷² Peskar, *Arhitektura in arhitekturna plastika okoli leta 1400*.

⁷³ Vidmar, *Die Herren von Pettau als Bauherren und Mäzene*.

⁷⁴ *Arhitektura 18. stoletja na Slovenskem*.

⁷⁵ Ciglencečki, *Ptuj*, 2008.

⁷⁶ Habjanič, Vnuk, *Obnova severne fasade nekdanje ptujske dominikanske cerkve*; Habjanič, Vnuk, *Ptuj – Dominikanski samostan*, str. 226–228.

⁷⁷ Oter Gorenčič, *Deformis formositas ac formosa deformitas*.

⁷⁸ Oter Gorenčič, *Romanska in zgodnjegotska arhitekturna plastika v Sloveniji*.

Med letoma 2011 in 2013 so izšli še štirje strokovni prispevki, ki se nanašajo na dominikanski samostan. Dragocena je razprava Ive Curk iz leta 2011, ki prinaša celovit pregled poselitve območja, na katerem stoji samostan; pregled znanih dejstev skozi arheološka obdobja dopolnjuje kompletna bibliografija.⁷⁹ Marjeta Ciglencečki je leta 2012 opisala usodo in funkcijo samostana po njegovem razpustu in predstavila nekatere še neobjavljene podatke.⁸⁰ Branko Vnuk je leta 2012 predstavil sintezo dotedanjih spoznanj na razstavi *Dominikanci na Ptujju (1230–1786)*,⁸¹ leta 2013 pa je objavil članek o ikonografsko redki temi *Defensorija*, upodobljeni na monumentalni poslikavi iz druge polovice 15. stoletja, ki je bila odkrita med obnovitvenimi deli na severni steni hodnika v južnem samostanskem traktu.⁸²

NOVE NAJDBE IN SPOZNANJA MED LETOMA 2011 IN 2013

Od pomladi 2011 pa do pomladi 2013, ko so v kompleksu samostana potekala intenzivna obnovitvena in gradbena dela za potrebe kongresno-kulturnega centra, je prišlo do številnih novih odkritij, in sicer s področja arhitekture ter kiparstva in slikarstva, ki zaobjemajo vsa najpomembnejša umetnostnozgodovinska slogovna obdobja: romaniko, gotiko, renesanso in barok. Nove arheološke in umetnostnozgodovinske najdbe (npr. Matildin dvor, grobnica Ptujskih gospodov, romanska cerkev) so v veliki meri potrdile dosedanje védenje in predvidevanja o gradbeni podobi samostana in cerkve, še pomembneje pa je, da so obogatile naše znanje o poselitvi tega območja v času, preden so se na tej lokaciji naselili dominikanci. Vse to nas prepričuje, da kompleks nekdanjega ptujskega dominikanskega samostana zaradi ohranjenosti predstavlja enega najpomembnejših spomenikov arhitekturne, kiparske in slikarske umetnosti beraških redov v srednje-evropskem prostoru.

⁷⁹ Curk, *Dominikanski samostan na Ptujju*. Valorizacija, interpretacija, konservatorski program, str. 78–115.

⁸⁰ Ciglencečki, *Dominikanski samostan na Ptujju in njegova funkcija po razpustu*, str. 169–190.

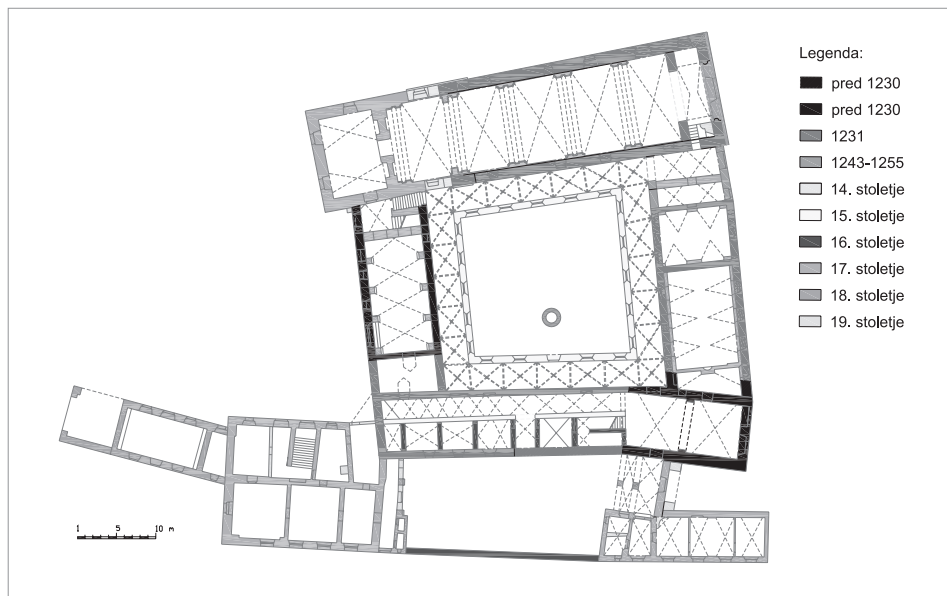
⁸¹ Besedilo je bilo predstavljeno na razstavi *Dominikanci na Ptujju (1230–1786)*, Ptuj, Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož, Salon umetnosti, Ptuj, 8. 2.–31. 7. 2012, avtorja razstave: Aleš Arih, Renata Čeh, soavtorja razstave: Marija Hernja Masten, Branko Vnuk. Branko Vnuk je bil avtor razstavnega segmenta *Gradbena in umetnostna podoba samostana*, za katerega je prispeval spremno besedilo, fotografije in načrte. Na razstavi smo prvič predstavili javnosti nekatere nove najdbe iz let 2007 in 2011.

⁸² Vnuk, *Defensorium inviolatae virginitatis beatae Mariae*, str. 292–316.

Zahodni trakt samostana

Do nedavnega je veljalo, da predstavlja zahodni trakt samostanske klavzure njen najmlajši del, ki naj bi bil pozidan šele po požaru leta 1302, torej v prvi polovici 14. stoletja. Adaptacijska dela v nadstropju trakta, kjer so muzealci med letoma 1999 in 2000 urejali prostore arheološkega oddelka, pa so razkrila, da je ta del samostana starejšega izvora. Takrat je bil namreč v južnem delu notranje strani zahodne stene trakta odkrit deloma ohranjen poševno prirezan kamnit okvir polkrožno zaključenega preprostega romanskega okna, ki so ga tudi prezentirali. Okno tedaj ni bilo deležno kakšne večje pozornosti, saj ni bilo povsem jasno, ali ne gre morda le za naključno vzdano spolijo. Šele ko se je leta 2009 pričela obnova zahodne fasade trakta, se je po odstranitvi dotrajanih sekundarnih ometov razkrila njegova gradbena struktura, ki je potrdila predpostavko o njegovem starejšem izvoru. Že prej se je izpod odpadlega ometa v severnem delu pritličja trakta pokazal del kamnitega ostenja neke zazidane stenske odprtine. Izkazalo se je, da gre za večji preprost kamnit polkrožno zaključen portal s preprostim rahlo posnetim robom. Sočasno je bil tedaj na južni strani odkrit kamnit šivan vogal prvotnega poslopja, ki višinsko sega nekako do sredine nadstropnega trakta, oba gradbena elementa pa je povezovala enotna plastovita kamnita gradnja z ostanki prvotnega ometa. Upošteva je fragmentarno ohranjeno romansko okno in nove najdbe, smo sklepali na dve romanski gradbeni fazi. Starejši fazi pripada osrednji del objekta, ki ga je na južni strani zaključeval že omenjeni kamniti šivani rob. Zaradi poznejših baročnih pozidav ni bilo več mogoče ugotoviti, v kolikšni meri se je ta objekt nadaljeval proti severu. V mlajšo gradbeno fazo smo uvrstili ostanek romanskega okna v nadstropju in na tej osnovi sklepali, da je bil ta del samostana že od samega začetka nadstropen. Ali je bil tedaj na novo pozidan tudi njegov severni zaključek ob sedanji južni steni baročne zakristije samostanske cerkve, ni bilo mogoče ugotoviti zaradi že omenjenih baročnih prezidav, vsekakor pa je bil tedaj dozidan njegov južni del. Časovno smo starejšo romansko gradbeno fazo opredelili kot ostanek Matildinega dvora, ki je leta 1230 že stal, dozidavo in prezidavo pa postavili v leto 1231.⁸³

⁸³ Vnuk, Gradbeno-zgodovinski razvoj nekdanjega ptujskega dominikanskega samostana – preliminarna študija, str. 46, 55. Glej tudi Habjanič, Ptuj – dominikanski samostan, str. 317–319.

Shematizirani prikaz poglavitnih gradbenih faz po stoletjih. Tloris dominikanskega samostana na osnovi stanja iz leta 1998; za arhivski jugozahodni prizidek na osnovi stanja leta 1970 (Risba: Branko Vnuk 2014.)

Po ponovnem pregledu fotodokumentacije iz leta 2009, kjer je moč videti celotno gradbeno strukturo zahodne fasadne stene trakta, ugotavljamo, da je bil prvotni objekt leta 1230 še pritličen in so ga šele leta 1231 povišali za nadstropje in podaljšali proti jugu, ko so ga spojili z južnim samostanski traktom. To dokazujejo tudi ostanki kamnite plastovite gradnje v nadstropju trakta, ki se zaključuje nekaj več kot meter izpod sedanjega baročnega podstrešnega venca, saj ta del zavzema izrazito opečna nadzidava. V tem delu so vidni sledovi vsaj šestih zazidanih oken, ki glede na lego ustrezajo položaju že omenjenega romanskega okna. Ta primarna okna so morala biti glede na logiko razvoja zazidana že v 15. stoletju, ko so samostanske trakte zaradi pozidave križnega hodnika dvignili za nekaj več kot meter, o čemer pričajo na nekaterih delih še ohranjeni pristrešeni in žlebljeni kamniti podstrešni venčni zidci iz okoli sredine 15. stoletja. Sledovi zazidave kažejo, da so takrat vanje vzdicali pravokotna pokončna okna, ki so imela nekoliko nad preklado še prečno pravokotno postavljene nadsvetlobe; le-te so segale skorajda do vrha poznogotskega podstrešnega venčnega zidca. Temu je sledila prenova trakta med letoma 1635 in 1638, ko so nadstropje, v katerem naj bi se pred tem nahajala žitnica, predelali v noviciat in lektorat z osmimi celicami, o čemer pričajo ohranjeni trije pari

večjih pokončno pravokotnih oken v nadstropju.⁸⁴ Takrat je bila v pritličju prizidana tudi zidana petosna lopa, ki naj bi nadomestila predhodno leseno, od katere so se v steni ohranile okrogle odprtine za tramove njenega nadstreška, vendar je sedaj prezentirana le skrajna severna odprtina.

Ob začetku obnovitvenih del leta 2011 je bilo ob sondiranju na prvotni vzhodni fasadi zahodnega trakta v njegovem južnem delu v nadstropju odkrito manjše ozko srednjeveško pravokotno pokončno okno, katerega vrhnji del zakriva poznobaročni obok zahodnega nadstropnega trakta križnega hodnika. To okno se nahaja v jugozahodni baročni občni poli, v sosednji, severni obočni poli pa je bila na nekdanji vzhodni steni trakta odkrita sočasna, vendar nižje ležeča segmentno zaključena pravokotna stenska odprtina, katere funkcija zaenkrat ni znana. V severnem pritličnem delu vzhodne stene zahodnega trakta je bilo odkrito še dokaj visoko postavljeno zamreženo prečno pravokotno postavljeno okno, ki smo ga na tem mestu domnevali že pred tem.⁸⁵ Glede datacije teh treh odprtin, ki slogovno niso izrazite, lahko zaenkrat ugotovimo le, da so glede na razvoj klavzure obstajale že vsaj v 14. stoletju, vsekakor pa so starejše od križnega hodnika, ki je bil pozidan šele v prvi četrtini 15. stoletja; takrat so navedene odprtine izgubile svojo funkcijo.

V notranjosti trakta je sledilo presenetljivo odkritje, saj sta se ob sondiranju severne stene kletnega dvoranskega prostora pokazala dva polkrožno zaključena prehoda, ki sta se odpirala v prostor pod baročnim stopniščem, pozidanim ob barokizaciji samostanske cerkve konec 17. stoletja. V manjšem južnem prostoru ob kleti je bil v zahodni steni odkrit severno od baročnega okna polovičen ostanek polkrožno zaključene špalete nekega dokaj visokega starejšega okna, ki so jo spremljali ostanki dekorativne črno-belo slikane obrobe. Povsem možno je, da gre za ostanek okna, ki izvira že iz 13. stoletja, vendar bo treba počakati na nadaljnje raziskave.

Naše vedenje o gradbeni podobi zahodnega trakta je dopolnilo odkritje zazidanega prostora pod baročnim stopniščem, vsaj kar se tiče njegovega severnega zaključka. Ko so arheologi opravili delni izkop kletnega prostora v njegovem severnem delu zaradi potreb umestitve manjše kongresne dvorane, se je pokazala nekdanja hodna površina kleti, ki je bila precej nižje od dosedanje, to pa sta potrdila oba sekundarno zazidana prehoda

⁸⁴ Skrajno severno okno je bilo ob obnovi leta 2009 rekonstruirano, enako tudi stavbno pohoštvo.

⁸⁵ Cf. Vnuk, Gradbeno-zgodovinski razvoj nekdanjega ptujskega dominikanskega samostana – preliminarne študije, str. 46. Enako Habjanič, Ptuj – dominikanski samostan, str. 319.

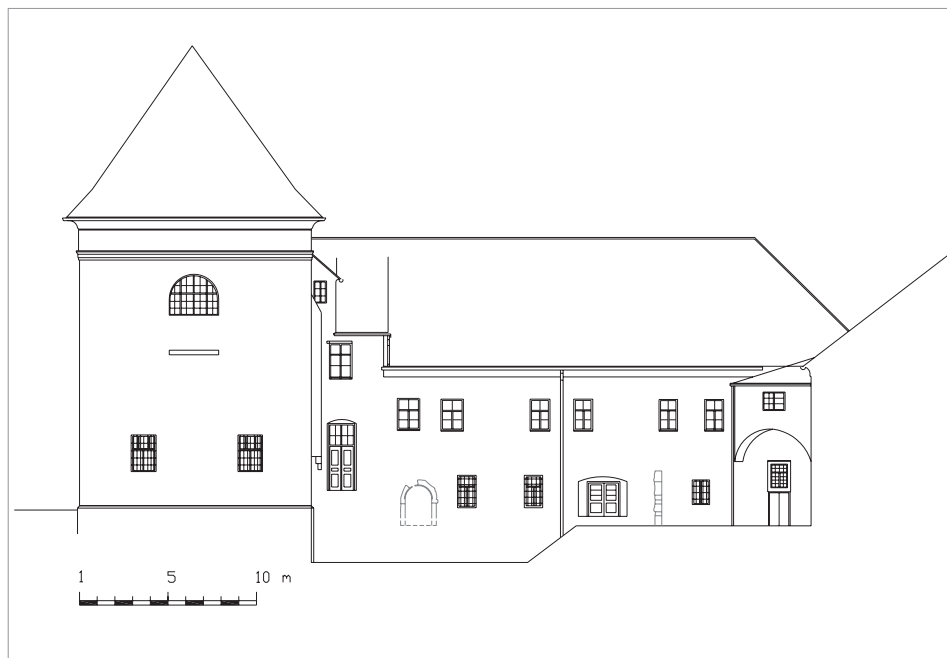
po odprtju, prav tako pa tudi odkriti zasuti slopi tripolnega križnogrebenastega vzdolžnega kletnega oboka. Tedaj se je izkazalo, da je bil dvoranski prostor med letoma 1635 in 1638 za skoraj četrtno severne obočne pole daljši. To so potrdili ostanki njene prvotne severne stene, ki je bila deloma porušena ob pozidavi baročnega stopnišča ob koncu 17. stoletja. Prav tako pa tudi, da sedanja severna stena izvira iz istega obdobja kot stopnišče, se pravi iz obdobja po letu 1692. Ta prostor pod stopniščem je odličen primer zapletenega gradbenega razvoja na samo nekaj kvadratnih metrih površine. Stopnišče sloni na opečno zidanem osrednjem zidu, ki deli prostor v dva podolžna dela. Zid v zahodni polovici predira polkrožni lok, ki nosi podest, s katerega je v nadstropju na severni strani speljan prehod v baročno zakristijo samostanske cerkve, masivna vzhodna polovica, v kateri se nad kletnim prostorom nahaja dvoramno stopnišče, pa se s severne strani prislanja k prvotni steni velike dvoranske samostanske kleti. Na vzhodni strani sloni ostanek severne opečne stene dvoranske kleti nad nekim še starejšim širšim kamnito zidanim srednjeveškim zidom,⁸⁶ obenem pa se prislanja na še starejši srednjeveški omet, ki se nadaljuje proti severu. V jugovzhodnem in jugozahodnem vogalu se k temu prečnemu zidu prislanjata deloma porušeni peti oboka iz obdobja med letoma 1635 in 1638. Na severni strani ostanka vzhodnega dela severnega prečnega zidu v zgornjem kotu vidimo ostanke grebenastega oboka, ki je pred pozidavo stopnišča prekrival še en prostor na severnem koncu zahodnega samostanskega trakta. V grobem bi lahko ta ostanek oboka umestili vsaj še v 15. stoletje, njegova funkcija pa zaenkrat še ni razrešena.

Izredno zanimiva je zidava severnega dela tega prostora, saj predstavlja temeljenje južne stene baročne zakristije samostanske cerkve, ki je v spodnjem delu od nadzidave širše za okoli 30 cm, to pa povsem ustreza dimenzijam talnega zidca, ki obteka zunanjščino zahodnega dela cerkve. Stena je zanimiva predvsem zato, ker je gradbeni mojster za temeljenje uporabljal skorajda izključno srednjeveške spolije, ki izvirajo iz posameznih delov tedaj deloma porušene srednjeveške cerkve. Profili srednjeveške stavbne plastike pričajo o nekdanji bogati podobi romanske in gotske cerkve, vendar jih bo treba zaradi številčnosti šele katalogizirati in ovrednotiti, čeprav že sedaj dokaj gotovo lahko trdimo, da gre večinoma še za poznoromanske in zgodnjegotske gradbene elemente.

Arheološke raziskave, ki so potekale v kleti, so pod samostanskimi hodnimi površinami odkrile starejše substrukcije, ki se ne navezujejo več na

⁸⁶ Mogoče ostankom prvotnega objekta iz 1230?

samostan, pred zahodnim pročeljem pa so bili odkriti temelji vhodne lope in zidanega stopnišča, ki je vodilo v dvoranski kletni prostor. Oboje lahko datiramo med leti 1635 in 1638.

Naris zahodne cerkvene in samostanske fasade z vrisanim romanskim portalom in prvotnim južnim zaključkom zahodnega trakta (Risba: B. Vnuk 2009.)

Južni trakt samostana

Tudi v južnem samostanskem traktu so bile med sondiranjem in delnimi arheološkimi raziskavami odkrite nove najdbe, ki zahtevajo delno revidiranje dosedanjih spoznanj o gradbeni in umetnostni podobi trakta. Doslej smo predpostavljali, da je bil pozidan med letoma 1230 in 1231, vendar nekateri gradbeni elementi dopuščajo možnost, da je del objekta nekoliko starejši.⁸⁷

Ko so leta 2000 na samostanski stavbi potekala nekatera sondažna dela, ki naj bi služila kot ena od podlag pri pripravi projekta obnove starodavne arhitekture, so bili na južni fasadi južnega samostanskega trakta skoraj

⁸⁷ Cf. Vnuk, Gradbeno-zgodovinski razvoj nekdanjega ptujskega dominikanskega samostana – preliminarne študije, str. 52–55, 62.

v celoti odstranjeni sekundarni ometi. Tedaj je bilo v nadstropju odkritih pet manjših pokončnih poznoromanskih pravokotnih oken, ki so bila razporejena čez celotno dolžino trakta, najdeni so bili ostanki fugiranega romanskega ometa, v nadstropju zahodnega konca trakta ostanek visokega gotskega okna, v vzhodnem koncu tik ob stiku z jugovzhodnim vogalnim traktom pa zahodni šivani rob tega podkletenega objekta – verjetnega Matildinega dvora – in pod baročnim strešnim vencem poznogotski kamniti podstrešni venčni zidec iz časa pozidave gotskega samostanskega križnega hodnika.⁸⁸

Na osnovi teh odkritij smo predvidevali, da je bil nadstropni trakt pozidan med letoma 1230 in 1231, to je dokazovalo pet pokončnih pravokotnih oken dormitorija v nadstropju, identičnih tistim na vzhodni fasadi vzhodnega samostanskega trakta, in da se je v vzhodni pritlični polovici trakta nahajala prvotna samostanska obednica, ki je imela sprva dve romanski okni, saj so bile na tej lokaciji vidne tri fragmentarno ohranjene okenske špalete. Refektorij so sredi 13. stoletja modernizirali, to so dokazovala že od prej znana štiri zgodnjegotska okna, od katerih je bilo drugo z vzhodne strani vzdano v starejše in večje romansko okno.⁸⁹

Med sondiranjem spomladi leta 2011, ko so restavratorji na lokaciji refektorija pri zgodnjegotskih oknih bolje očistili ostanke ometov, je prišlo do zanimivega odkritja: pri predpostavljenem romanskem oknu, v katerega je bilo vzdano nekoliko mlajše zgodnjegotsko, se je izkazalo, da gre dejansko za tridelno okno. Kamniti poševni špaleti sta ostanek večjega polkrožno zaključenega okna, na katerega sta se levo in desno navezovali dve za polovico manjši okni. Ostanki teh oken, kakor tudi njihova kamnita polica, so se pokazali tudi na notranji strani stene, ki se sedaj nahaja pod renesančnim stopniščem južnega samostanskega trakta. Obe manjši polkrožno zaključeni okni sta polovično ohranjeni, saj sta bili vertikalno odrezani zaradi pozidave sosednjih dveh zgodnjegotskih oken. Možno bi bilo, da je romanska trifora imela nekoliko zahodnejše, na lokaciji četrtega zgodnjegotskega okna, pendant, saj se ob desnem robu tega okna nahaja fragment špalete, za katero predpostavljamo, da bi lahko bila še romanska. Pri tem je treba opozoriti še na en dejavnik, ki se pojavlja pri južni steni južnega samostanskega trakta. Del stene na območju nekdanjega refektorija po dolžini, ki sega nekako do novoveškega prehoda na sredini pročelja in višinsko do sredine stene, s površino povsem izstopa od preostanka celotne

⁸⁸ Prav tam, str. 123.

⁸⁹ Prav tam, str. 54.

stene, saj je nekoliko izbočena na južno stran, torej je ta del stene debelejši. To dejstvo govori v prid predpostavki, da je ta del južnega trakta starejši, da je bil prvotno pritličien in za polovico krajši. Glede na logiko razvoja južnega samostanskega trakta smemo sklepati, da je ta del že stal leta 1230 in da so ga do leta 1231 vključili v novo pozidani nadstropni južni samostanski trakt.⁹⁰ Glede datacije romanske trifore lahko zaenkrat, dokler ne bodo opravljene nadaljnje raziskave v smeri iskanja analogij, rečemo samo, da je leta 1230 zagotovo že obstajala.

Med sondiranjem na notranji strani južne stene nekdanjega refektorija so se pod renesančnim stopniščem južnega trakta pokazali kamniti zidani robovi špalet in police prvih dveh zgodnjegotskih oken, pa tudi ostanki prvotnih ometov, ki so se nadaljevali v sosednji prostor na zahodni strani. V tem prostoru je bila najdena leva kamnita špaleta tretjega zgodnjegotskega okna, ki je vzbudila pozornost zaradi zanimivega detajla: notranji rob špalete je bil namreč okrašen s kamnito paličasto profilacijo, ki se je spodaj iztekala v polkrožno zaključeno bazico. Žal ta špaleta ni bila do konca odprta in pozneje tudi ne prezentirana, saj so jo ob obnovi zazidali, enako pa se je zgodilo tudi s prvima dvema. Vsa okna so se lijakasto odpirala navznoter.

Tudi sicer izpričuje gradbena struktura južne stene tega trakta zapleten gradbeni razvoj. Kot smo že omenili, predpostavljamo, da so prvotni pritlični objekt leta 1231 nadzidali in podaljšali proti zahodu, kjer se je združil z zahodnim samostanskim traktom. Ta objekt je bil za približno en meter nižji, o čemer priča plastovita kamnita gradnja z ostanki fugiranega romanskega ometa, ki sega nekako do te višine. Trakt so nato okoli sredine 15. stoletja, ko je bil dokončan nadstropni križni hodnik, opečno nadzidali, kar dokazuje kamniti spodžlebljeni podstrešni venčni zidec, ki ga sedaj deloma zakriva baročni podstrešni venec. Da je bil objekt sprva nižji, dokazuje tudi pet ohranjenih prvotnih pokončno pravokotnih oken, predpostavljamo pa še šesto okno v zahodnem koncu prvotnega nadstropja.

⁹⁰ Mogoče so ostanek severne stene tega objekta, ki se je prvotno prislanjal k starejšemu Matildinemu dvoru (jugovzhodni pravokotni del samostana), temelji, ki so bili odkriti leta 2012 ob odpiranju estriha notranjega hodnika v južnem samostanskem traktu. Na severni strani vzhodnega skrajnega konca hodnika je bil približno v dolžini dveh metrov odkrit nek starejši zid, ki se pravokotno veže na tedaj odkriti temelj zahodnega zidu Matildinega dvora, sedanja severna romanska stena južnega samostanskega trakta pa ga seka. Pa tudi sicer se je nekoliko zahodneje pod severno romansko steno južnega trakta, na njeni severni stani, po odstranitvi estrihov v križnem hodniku pokazalo neko starejše temeljenje. Žal so bili arheologi zelo omejeni glede globin izkopa, še posebej znotraj samostanskih traktov, zato naj ta predpostavka ostane le domneva.

Med temi okni in šestimi najvišje ležečimi baročnimi z bogato profiliranimi prekladami in obrobami, izvedenimi v ometu, ter dvema slepima na vzhodni strani, ki sta bili pozidani med letoma 1680 in 1683, so vidni ostanki še vsaj treh večjih pravokotnih okenskih odprtín, ki bi jih lahko postavili v čas, ko so nadzidali samostanski trakt, torej v drugo polovico oziroma sredino 15. stoletja. V vzhodnem delu, v stopniščni medetaži, je viden ostanek police pozneje močno predelanega renesančnega okna iz okoli leta 1561. V skrajnem zahodnem koncu trakta je v nadstropju viden levi del obrisa večjega šilastoločnega okna, ki ga je uničila vzdava baročnega okna, v pritličnem delu pa se nad zadnjim predelanim oknom opazi šilastoločni zaključek še nekega okna. Obe srednjeveški okni sta trenutno časovno podrobneje neopredeljivi. Mogoče sta sočasni z večjim gotskim oknom v pritličju z ohranjenim krogovičjem, ki govori za čas nastanka po požaru leta 1302, na splošno za čas druge četrtine 14. stoletja, ko so v samostanu potekala velika obnovitvena dela.

Pri južni fasadi južnega samostanskega trakta je treba omeniti še močno predelani pritlični del na zahodni strani, in sicer med prvim in drugim oknom. Levo od drugega okna se v steni kaže levi del špaleta nekega verjetno polkrožno zaključenega okna, desno od njega pa nekoliko višje deloma odprt lok še neke odprtine, ki pa mora biti mlajša. Vse skupaj je bilo močno predelano in opečno prezidano, zato oken ni mogoče časovno konkretnje opredeliti. Podoben problem se nato ponovi nekoliko vzhodneje, vendar še zmeraj med obema baročnima oknom: med sondiranjem leta 2011 je bila tukaj deloma odprta neka večja segmentno zaključena odprtina, katere funkcija ni jasna. Pod njo pa se je leta 2012 ob arheoloških delih v temeljih pokazala neka polkrožno zaključena opečna odprtina, ki učinkuje kot prehod v kletni prostor, le-ta pa bi se lahko nahajal pod tem delom južnega samostanskega trakta. Vsekakor bo treba počakati na arheološko poročilo, saj je bilo tedaj najdenih še kar nekaj gradbenih substrukcij, ki pa se ne navezujejo več na samostan, ampak so iz starejših obdobj.

Zelo pomembne najdbe so se zvrstile v notranjosti južnega samostanskega trakta, ki tudi dajejo nova spoznanja o gradbenem razvoju, še pomembnejša pa je ugotovitev, da je tudi ta del klavzure sodil med reprezentančne dele samostana, kar so potrdile predvsem na novo odkrite srednjeveške in novoveške stenske poslikave.

Že leta 2007 se je na severni steni notranjega hodnika južnega samostanskega trakta med zazidanim renesančnim preходом in oknom, ki sta se odpirala v gotski križni hodnik, pod odpadlim sekundarnim beležem pokazal fragment nekega dvovrstičnega latinskega in staronemškega na-

pisa, izpisanega v rdeči in črni gotski minuskuli, vendar temu ni nihče namenjal kakšne posebne pozornosti. Manjkalo je preveč besedila, da bi lahko razbrali, na kaj se je napis nanašal. Okvirno smo ocenili, da bi napis lahko izviral še iz zadnje četrtine 15. ali zgodnjega 16. stoletja.

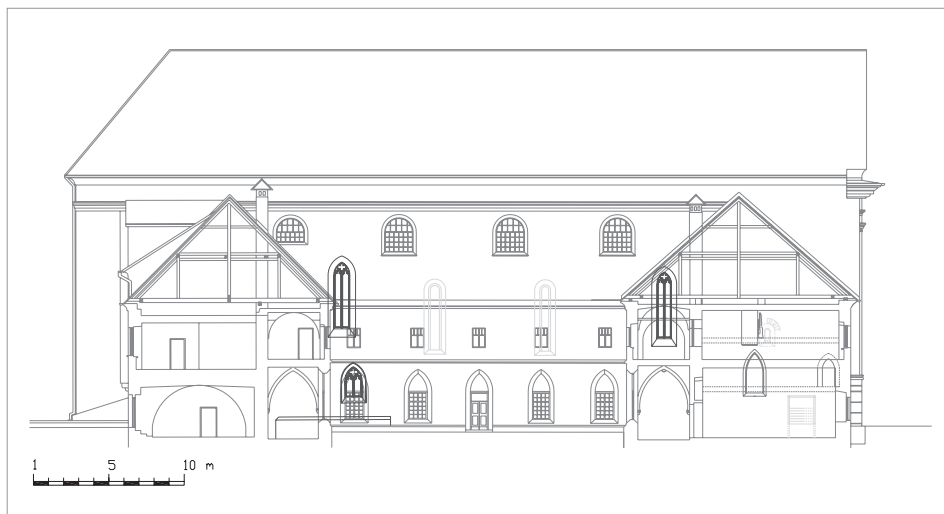
Ko smo septembra leta 2010 začeli sondirati v južnem samostanskem traktu, s čimer smo nadaljevali marca leta 2011, je bila ena prvih lokacij, ki so se je lotili restavratorji, prav okolica tega fragmentarnega napisa. Ugotovljeno je bilo, da se napis nadaljuje tudi na desni strani zazidanega renesančnega okna. Pod temi napisi, ki so bili izvedeni na nekoliko debelejši omet, so bili odkriti sledovi še starejše poslikave: nad osrednjim napisom levi zgornji del in spodnji rob preprosto oblikovanega pravokotnega okvirja nekega, verjetno figuralnega prizora.

Junija in julija 2012 smo nadaljevali s sondiranjem. Tedaj so bili levo od drugega zazidanega renesančnega okna v vzhodnem delu hodnika odkriti še nadaljnji trije napisi, sočasno pa je bilo ugotovljeno, da se je starejši trak nadaljeval še desno od tega okna, skorajda do konca hodnika.

Zaradi gradbenih rušilnih del, ki so se izvajala ob odpiranju renesančnega prehoda in okna v zahodnem delu notranjega hodnika južnega samostanskega trakta, je bilo treba zaščititi napisne trakove in deloma odprte poslikave levo in desno od prvega renesančnega okna. Tako je bilo med renesančnim prehodom in prvim oknom ugotovljeno, da se na tem mestu nahajajo nad napisnim trakom trije močno poškodovani slikani pravokotni prizori. Prvega je skorajda do polovice uničil sekundarni renesančni prehod v križni hodnik, drugega je v desnem delu deloma uničila vertikala, v zgornjem delu pa horizontala podometno izvedene električne napeljave, ki se nadaljuje v obe smeri. Pod tem drugim izredno slabo ohranjenim prizorom se je našel še en fragment staronemškega napisa v gotski minuskuli. Tretji prizor, tudi močno uničen, je v zadnji četrtini presekalo renesančno okno, ki osvetljuje križni hodnik. V celoti so bili odprti štirje prizori, od zadnjega, petega prizora pa je bila po vertikali odprta le prva tretjina.

Na osnovi opravljenih sond, deloma odkritih napisov in posameznih pravokotno uokvirjenih prizorov je bilo ugotovljeno, da je celoten ciklenstenske poslikave dolg okoli 20,6 m in da je obsegal 24 ali 26 prizorov, od katerih jih je trenutno odkritih osem. Velikost posameznega prizora je približno 73 cm x 82 cm, naslikani okvir posamezne scene pa je širok približno 6 cm. Nad poslikanim pasom se nahaja še preprosta naslikana linearna bordura, ki je označevala nekdanjo srednjeveško višino notranjega samostanskega hodnika. Hodnik je bil verjetno prvotno ravno krit in šele okoli leta 1561 renesančno obokan.

Leta 2013 smo ugotovili, da slikarski ciklus predstavlja redke ikonografske prizore iz *Defenzorija* in da je po obsegu največji ohranjeni tovrstni cikel v Evropi;⁹¹ datirali smo ga v drugo polovico oziroma na konec 15. stoletja. Pod njegovo vzhodno polovico so se pokazali sledovi v črni risbi izvedenih še starejših figuralnih, heraldičnih in arhitekturnih poslikav.

Naris južne stene dominikanske cerkve ter prerez skozi zahodni in vzhodni samostanski trakt z vrisanimi najdbami romanskih in gotških stenskih odprtin v cerkvi (Risba: B. Vnuk 2014.)

Naris južne stene samostana z romanskimi in gotškimi stavbnimi elementi (Risba: B. Vnuk 2014).

⁹¹ Več o Defenzoriju Vnuk, *Defensorium inviolatae virginitatis beatae Mariae*.

Sočasno s temi srednjeveškimi poslikavami sta bili na južni steni notranjega hodnika odkriti še dve stenski poslikavi iz 17. stoletja. Najprej je bila že septembra leta 2010 odkrita dekorativna portalna arhitekturna poslikava v zahodnem delu hodnika; na vrhu jo zaključuje kartuša, v kateri se nahaja podoba sv. Antonina iz Firenc, enega izmed dominikanskih svetnikov. Leta 2012 je bila v vzhodnem delu odkrita še ena takšna poslikava, na kateri pa je upodobljen sv. papež Pij V.

Tudi v nadstropju trakta, v zgornjem notranjem hodniku, so bili odkriti sledovi poslikav. Na severni, še romanski steni, so bili najdeni ostanki poznogotske bordure iz druge polovice 15. stoletja, ki priča o tem, da je imel hodnik tedaj, enako kot spodaj, raven lesen strop. Na južni steni hodnika so bili odkriti sledovi še dveh enakih dekorativnih arhitekturnih poslikav iz 17. stoletja kot v pritličju, vendar so bili njuni medaljoni s svetniškimi liki dominikancev uničeni, ko so hodnik leta 1714 obokali. Enaka poslikava se je nahajala tudi ob portalu, ki vodi na podstrešje južnega samostanskega trakta. Na južni steni hodnika sta bili odkriti še dve mlajši arhitekturni poslikavi, ki ju lahko umestimo v čas nastanka oboka.

Ko je bil junija leta 2012 odstranjen okoli 10 cm debel betonski tlak, se je pod njim pojavila nekdanja hodna površina, ki je ustrezala hodni površini južnega trakta križnega hodnika iz leta okoli 1415–1420. Avgusta je bilo odstranjeno tudi to nasutje, nekako 25–30 cm pod njim pa se je pokazal dobro ohranjen starejši estrih, ki se je razprostiral po celotni odprti površini južnega trakta. Ker ta hodna površina po globini ustreza v 14. stoletje datiranemu estrihu, ki je bil leta 2000 najden ob izkopu sonde v južnem traktu križnega hodnika,⁹² jo lahko datiramo približno v

⁹² Leta 2012 je bilo v križnem hodniku pod vodstvom arheologa Braneta Lamuta opravljeno sondažno raziskovanje talnih nivojev. Prvo sondo so zakopali v osrednjem dvorišču. Ugotovljeno je bilo, da je sedanja hodna površina nastajala postopno po ukinitvi samostana leta 1786, ko je bila stavba namenjena vojašnici, ter z nasutjem po 1. svetovni vojni, ko je stavbo pridobila občina za muzejske in stanovanjske namene. V grobem so bila na dvorišču ugotovljena tri nasutja: prvo je segalo približno do globine 20 cm, drugo do približno 50 cm, tretje pa do globine približno 87 cm pod današnje površje. V centralnem delu 17 m dolge in približno 1 m široke sonde, ki je potekala po sredini dvorišča v smeri sever–jug, so našli opeke, ki so bile nekoč mogoče položene v vzorec sredi dvorišča, prostor med njimi pa je bil zapolnjen z estrihom. V južnem delu sonde so odkrili del nekdanjega kamnitega pločnika, ki ga je obrobljal dvojni niz strešasto postavljenih opek. Globina pločnika je ustrezala približno globini tlaka v križnem hodniku iz prve polovice 15. stoletja. Takšen pločnik je verjetno tekkel krog in krog roba centralnega dvorišča, notranjost pa je bila urejena z estrihom ali s peskom in travnatimi površinami. Južni del izkopa je zajel tudi del vodnjaka, ki je zgrajen pretežno iz blokov peščenca, pri gradnji pa so uporabili še najmanj eno marmorno (verjetno antično) ploščo in proti vrhu tudi opeko. Preden so teren dvignili, so okrog vodnjaka napravili še posebno nasutje, da so ga

isti čas. Tedaj so bili odkriti tudi temelji dveh zidov: na vzhodnem koncu hodnika temelji prečnega zidu, ki predstavlja ostanek nekdanje zahodne stene jugovzhodnega trakta Matildinega dvora, nanj pa se je na severni strani pravokotno navezoval še nek starejši zid, ki ga je presekala severna romanska stena južnega samostanskega trakta. Na zahodnem koncu hodnika, pri renesančnem segmentno zaključenem velikem prehodu iz leta 1561 v južni trakt križnega hodnika, je bil odkrit še en prečni zid, kjer se je v njegovem južnem delu videl prag nekega prehoda v južni trakt. Ta zid so uničile renesančne prezidave hodnika leta 1561, ko je bil napravljen nov prehod v križni hodnik in sta bili v severno steno trakta prebiti dve večji polkrožno zaključeni renesančni okni, hodnik pa bil takrat križno-grebenasto obokan. Levo od renesančnega portala je bil ob sondiranju odkrit levi del kamnitega ostenja portala, ki se je glede na naklon loka verjetno polkrožno zaključeval, vendar ga časovno ni več možno podrobneje opredeliti. Vsekakor pa se je ta portal, ki je vodil v samostansko notranje dvorišče in pozneje v križni hodnik, po širini navezoval na prej omenjeni odkriti prečni zid.

Na osnovi najdb lahko rečemo, da je bilo pritličje južnega samostanskega trakta nekako do sredine 15. stoletja razdeljeno v dva večja prostora. Samostanska jedilnica, ki jo v južni steni opredeljuje pet šilastoločno zaključenih oken, se je nahajala v vzhodnem delu; štiri okna so iz sredine 13. stoletja, zahodno pa je nekoliko mlajše – po letu 1302 oziroma iz prve polovice 14. stoletja. Nekoliko zahodneje od tega okna so v 70. letih prejšnjega stoletja v notranjosti odkrili še en prečni zid, ki ga lahko razumemo kot zahodno steno refektorija, vzhodno steno pa je označevala nekdanja zahodna stena jugovzhodnega samostanskega krila, nekdanjega Matildinega dvora. Zanimivo je, da se starejše poslikave na severni steni trakta po dolžini prilagajajo predvideni dolžini refektorija, višinsko pa še hodni

utrdili. Ko so teren zvišali, so morali zvišati tudi vodnjak; tokrat so dodali še vedno viden betonski zaključek. Druga sonda je bila izkopana v južnem traktu križnega hodnika, v njegovem zahodnem delu. Okrog 40 cm široka sonda je potekala v smeri sever–jug, segala pa je do globine približno 1,2–1,3 m. V zahodnem profilu sonde se je dalo določiti štiri hodne površine, in sicer: po odstranitvi približno 10 cm debele betonske plošče se je že pokazal prvi estrih, na katerem so se od prve polovice 15. stoletja menjavali tlaki; drugi estrih je bil na globini približno 35–45 cm in je predstavljal hodno površino po obnovi samostana po požaru leta 1302, ta estrih je predirala srednjeveška grobna jama, ki je segala vse do dna izkopa; tretji romanski estrih se je nahajal v globini približno 85 cm, v globini približno 115–120 cm pa je bil odkrit še četrti estrih, ki pa je bil že iz rimske dobe. Cf. Lamut, Zanimive najdbe na dvorišču, p. 124.

površini iz 14. stoletja. Zahodno od nje je bil še neki manjši prostor, vendar njegova funkcija trenutno ni več opredeljiva.

Po pozidavi križnega hodnika med letoma 1415 in 1420 je tudi notranjost južnega samostanskega trakta doživela predelave, saj so prostor višinsko izenačili s talnim nivojem križnega hodnika, v njem pa pozidali nov notranji hodnik, ki je bil sprva ravno stropan, o čemer nas prepričuje ohranjena linearna bordura nad prizori iz Defenzorija, ki jih umeščamo v drugo polovico 15. stoletja. Pa tudi sicer se ta stenska poslikava z očišči višinsko prilagaja novi hodni površini.

Jugovzhodni samostanski trakt – nekdanji Matildin dvor

Po samostanski kroniki je bil ptujski dominikanski samostan ustanovljen spomladi leta 1230, sedem bratov, ki jih je vodil prvi prior Oton Gramatika, pa je samostan sprejel pod svojo streho že jeseni naslednjega leta.⁹³

Kot je zapisal Jože Curk, to sporočilo, ki predpostavlja pospešeno gradnjo, nekoliko preseneča, a je mogoče, če upoštevamo, da so vanjo vključili že obstoječi dvor. Vedeti je namreč treba, da je šlo v prvi fazi samostanske gradnje za statično preprosto stavbarstvo, sestavljeno iz kamnitega ostesnja in lesenih tramovnih stropov. Nekoliko zahtevnejša je bila le priprava gradbišča, katerega temeljna problema sta bila nagnjenost zemljišča in funkcionalna priključitev na že obstoječi dvor.⁹⁴

Že prej se je domnevalo, da je jugovzhodni del samostana, ki ga zaseda okoli 16 m × 9,5 m velika dvoetažna podkletena stavba z nekaj več kot 1,1 m debelimi kamnitimi zidovi, ostanek nekdanjega dvora. Ob obnovitvenih delih, ki so potekala v drugi polovici osemdesetih let prejšnjega stoletja, so bili odkriti ostanki romanskega fugiranega ometa in fragmentarno ohranjeno prvotno pokončno pravokotno okence, ki je osvetljevalo prvo etažo, ter jugovzhodni kamniti šivani vogal. Leta 2000 je bil odkrit še jugozahodni vogal tega objekta in končno leta 2012 tudi temelji njegove zahodne stene, ki smo jo omenili že zgoraj. Pri tem bi še dodali, da so bili leta 2011 ob sondiranju v nadstropju v južni steni stopnišča na lokaciji, kjer se nahaja jugozahodni kamniti šivani vogal Matildinega dvora, odkriti sledovi njegovega originalnega ometa temno sive barve.

⁹³ Cf. Curk, Dominikanski samostan na Ptuj. Gradbeno zgodovinska skica, str. 315.

⁹⁴ Prav tam.

V nadstropju se je pokazalo, da renesančni oboki velike avle slonijo na plitvih geometrično oblikovanih konzolah iz finega belega peščenca, ki pa so bile samo deloma sondirane. Obočna shema prostor vizualno deli v večji zahodni del s tremi sosvodnicami (par sosvodnic je na južni strani) in manjši del na vzhodni strani, ki je križno-grebenasto obokan. Ta prostor je bil osvetljen z južne strani, vendar je na zunanji strani ohranjena le še profilirana kamnita preklada renesančnega okna, ki sedaj sekundarno služi za prehod na balkon in povezuje prostor z južnovzhodnim samostanskim prizidkom. Ob tem oknu se je verjetno nahajalo še eno, ki pa ga je uničilo večje novodobno okno, verjetno še v času kasarniških prezidav. Ali sta pod paroma sosvodnic bili še dve okni oziroma verjetnejši prehod na altano in zahodno od njega še eno okno, ni bilo več možno razbrati, saj je bila stena v 17. in 18. stoletju predelana. Predelna stena te avle bi glede na debelino lahko še bila iz časa Matildinega dvora, vendar bodo glede na dejstvo, da je tudi ta doživela kar nekaj predelav, na to lahko odgovorila šele nadaljnja raziskovalna dela, ki se obetajo v bližnji prihodnosti.

Najpomembnejše najdbe so se zvrstile v pritličju objekta. Že junija 2011 so se na zunanji strani zahodnega dela južne stene pokazali sledovi manjšega šilastoločno zaključenega okna, vendar je bilo okno odprto šele aprila naslednje leto, ko se je pokazalo, da gre za zgodnjegotsko biforo, verjetno še vsaj iz druge četrtine 13. stoletja, če ni celo starejša. Bifora je zelo preprosto oblikovana, visoka in ozka, obe okni pa zaključujeta drobna šilasta loka. Žal se delilni stebrič, kapitel in baza niso ohranili, vendar je možno, da se nahajajo kot polnilo v še ne odprti veliki pravokotni okenski niši, ki sega do tal. Ob oknu so se pokazali ostanki originalnega romanskega fugiranega ometa, sledovi ometa pa so bili odkriti tudi v notranjosti pritličja.

Ko so decembra leta 2011 pričeli rušiti sekundarne zidove v pritličju jugovzhodnega dela samostana, ki so prostor povsem razvrednotili, se je pokazalo, da je bil to v 13. stoletju eden najodličnejših delov samostana. Objekt je bil po sredini razdeljen v dva dela, to smo vedeli že prej, saj je to možnost napovedovala debelina sredinske predelne stene. Tedaj so bili na steni odkriti tudi sledovi romanskega fugiranega ometa, vendar je presenečenje šele sledilo, ko so julija 2012 začeli odstranjevati sekundarne omete. Tedaj se je pod ometom pokazal velik rahlo potlačen polkrožno zaključen lok, na katerega se je navezoval romanski omet. Romanski lok, ki na južni in severni strani sloni na zidanih slopih, ti žal niso bili do konca odprti, saj so bili arheologi glede globine izkopa omejeni, so se restavradorji odločili odpreti in ga na poškodovanih delih rekonstruirati. S tem smo pridobili nov velik dvoranski prostor iz časa pred pozidavo samostana, ki

ga lahko primerjamo z nedavno odkritim in rekonstruiranim prostorom v notranjosti nekdanjega nadstropja v palacijo gradu Rajhenburg iz poznega 12. stoletja.⁹⁵

Na ta prostor se navezujejo sledovi vsaj dveh stenskih odprtin. Prva se nahaja ob stiku južnega dela romanske ločne stene z južno vzdolžno steno prvega, vzhodnega prostora, od katere je viden levi del ometane špalete, ki v zgornjem delu prehaja v lok, vendar so jo uničile poznejše predelave (pozidava pete renesančnega oboka) v zgornjem in desnem delu (sekundarni prehod na južno dvorišče). Drugo opazimo v severni steni drugega prostora, tudi v bližini ločne predelne stene. Tudi tukaj je ohranjen levi del ometane špalete, ki prehaja v segmentno zaključen lok. Enako kot prvi odprtini je tudi tej njen desni del uničila poznejša vzdolžna prehoda, ki vodi v vzhodni samostanski trakt. Sledovi nekih stenskih odprtin so v tem prostoru opazni tudi na južni steni, vendar celoten prostor še ni bil deležen restavratorskih posegov, zato njihove funkcije in časa nastanka ni mogoče podrobneje opredeliti.

Že ob razstavi *Dominikanci na Ptuju (1230–1786)* smo opozorili, da predstavlja najmarkantnejši del samostana njegov trietažni, podkleteni jugovzhodni del, ki je verjetno tudi najstarejši in ga lahko datiramo še v čas pred leto 1230. Tedaj smo opozorili, da je pod njim ohranjena pravokotna opečno-banjasto obokana klet, h kateri se ob njeni severni strani prislanja obokan hodnik s tremi prehodi, stopnice, ki vodijo vanjo iz Sončnega parka, pa so odkrila arheološka izkopavanja leta 2011.⁹⁶ Prve posnetke kletnega prostora smo dobili januarja 2012, ko se je jamar spustil v ta deloma zasuti prostor. Iz njih se je dalo razbrati, da so stene zidane iz kamnitih blokov, oboki pa so opečni. Na zidovih so bili ohranjeni ostanki ometov. Hodnik je bil vzdolžen, v južni polovici nekoliko širši od zahodne in vzdolžno banjasto obokan. V severni prečni steni je bila v vzhodnem delu pod obokom vidna pravokotna opečno zidana lina, ki se je nadaljevala proti zahodu. Na sredini hodnika, v njegovem zoženem delu, se je na južni strani nahajal segmentno zaključen prehod v kletni prostor pod jugovzhodnim delom samostana. Tudi klet je imela kamnite zidove, vzdolžna banja oboka pa je bila opečna. Te kletne prostore so arheologi odprli aprila 2012, ko je bilo odstranjeno vso nasutje in so se pokazale dejanske dimenzije celotnega prostora, saj je bil v manjšem prostoru v pritličju ob severni

⁹⁵ Cf. Sapač, Arhitekturna zgodovina gradu Rajhenburg, str. 388, op. 109 (Sapač meni, da je ptujska ločna stena iz zgodnjega 13. stoletja.)

⁹⁶ Glej op. 80.

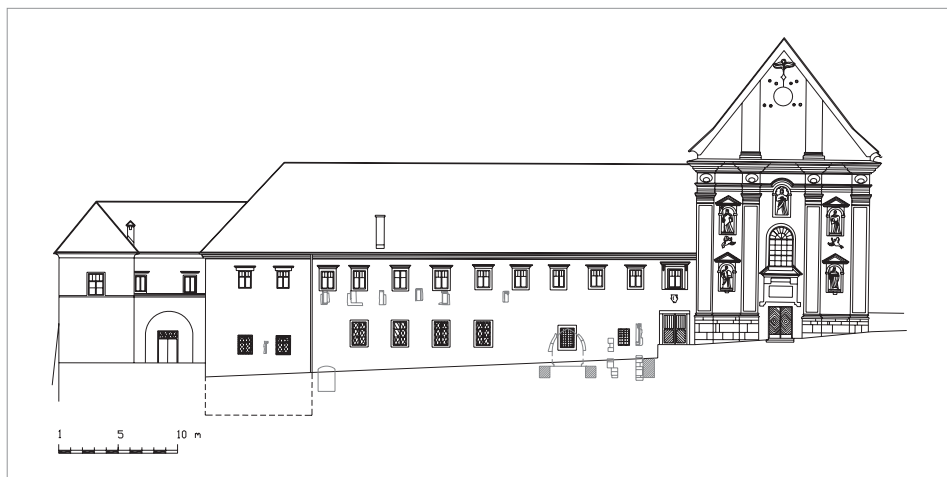
steni jugovzhodnega trakta odstranjen estrih in so se tedaj lahko videle tudi gradbene substrukcije. Vrh opečnega oboka kletnega hodnika se je zaključeval v zahodnem delu prostora. V smeri vzhod-zahod je zasedel dve tretjini prostora. V zadnji tretjini, na zahodni strani, pa se je pokazal manjši prostor, ki sta ga na južni strani opredeljevali dve ohranjeni stopnici, na osnovi česar bi lahko sklepali, da se je v nekem obdobju tukaj nahajalo stopnišče. Za klet v jugovzhodnem delu samostana se je izkazalo, da je manjših dimenzij, kot smo pričakovali, saj je zasedala le nekaj več kot četrtno severnega območja vzhodnega dela dvoranskega prostora nekdanjega Matildinega dvora. Časovna opredelitev nastanka kleti ostaja vprašljiva, čeprav glede na logiko gradnje predpostavljamo, da bi morala biti sočasna z jugovzhodnim delom samostana, to je z Matildinim dvorom. Za to bi govorili način gradnje in formati opek, ki so jih uporabili za zidavo obokov.

Vzhodni trakt

Ko so spomladi leta 2011 potekala sondiranja v nadstropju vzhodnega samostanskega trakta, so se v prvotni zahodni steni dormitorija, sedanji vzhodni steni v nadstropju križnega hodnika, pokazali trije večji prehodi v dormitorij, ki jih časovno lahko opredelimo v čas nadzidave križnega hodnika, torej okoli sredine ali tretje četrtine 15. stoletja. Dva manjša prehoda sta imela segmentne zaključke, večji pa je bil nekoč šilastoločno zaključen. Portali so enakomerno razporejeni po celotni steni. Sredino poudarja velik šilastoločni prehod z bogato profilacijo v ometu, ki je bila na notranji strani deloma razkrita. Levo in desno sta bila postavljena dva manjša segmentno zaključena prehoda. Vsi prehodi so bili deloma uničeni že ob barokizaciji samostana, ko so hodnik obokali, dodatno pa še v času, ko je bila tukaj vojašnica in ko so v dvajsetih letih prejšnjega stoletja v njem uredili stanovanja. Pri okenskih nišah hodnika se je ob sondiranju pokazalo, da so bile prvotno dosti širše in da so jih ob barokizaciji zožili.

Za poznavanje prvotne podobe trakta v 13. stoletju je bila pomembna najdba pokončnega manjšega pravokotnega kamnitega okvirja s posnetimi robovi; gre za okno dormitorija iz leta 1231, ki je povsem identično oknom na vzhodni strani trakta. To okno dokazuje, da samostan tedaj ni imel ne lesenega in ne kamnitega nadstropnega križnega hodnika; kvečjemu ga je obtekal pritlični leseni hodnik, za kar pa ni bilo najdenih še nobenih trdnih dokazov.

Na severnem koncu hodnika, ob južni steni cerkvene ladje, so bili odkriti ostanki figuralne stenske poslikave, ki prikazuje neznanega dominikanskega svetnika. Ta poslikava se navezuje na cikel sočasnih poslikav v nadstropju severnega trakta križnega hodnika, ki jih na splošno datiramo v zgodnje 16. stoletje. Pokazalo pa se je tudi, da je vzhodna stena te zadnje obočne pole severnega trakta ostanek nekdanje zahodne stene vzhodnega trakta iz sredine 13. stoletja, ko je bil vzhodni trakt fizično spojen z južno steno dominikanske cerkve. Na njej so vidni tudi ostanki oboka severnega trakta, v južni stranici sekundarnega prehoda, ki je speljan skozi to steno, pa je bila odkrita geometrično oblikovana sočasna obočna vogalna konzola.

Naris vzhodne cerkvene in samostanske fasade z vrisanimi romanskimi in gotskimi stavbnimi elementi. Stanje 2011 (Risba: B. Vnuk 2014.)

Sondiranja so potekala tudi v pritličju vzhodnega trakta. V nekdanji kapiteljski dvorani so bili odkriti slabo ohranjeni ostanki stenskih poslikav, ki govorijo o tem, da je bil v srednjem veku poslikan celoten prostor. Opozoriti je treba tudi na stensko nišo v zahodni steni manjšega prostora na južni strani baročnega refektorija. Ta niša, ki jo na zunanji strani zakriva stenska poslikava z dominikanci iz druge četrtine 14. stoletja (okoli 1330–1340), je po dimenzijah in obliki podobna obema okenskima nišama bifor kapiteljske dvorane, torej je povsem mogoče, da se je na tej lokaciji nahajala še kakšna romanska oziroma zgodnjegotska bifora, ki pa je morala biti zazidana že zelo zgodaj, saj je vanjo vzdana na njeni severni strani še ena manjša, na segmentni lok zaključena stenska odprtina.

Novembra in decembra leta 2011 so ob vzhodni steni vzhodnega samostanskega trakta potekala arheološka izkopavanja v skoraj celotni dolžini trakta. Tedaj so bili odkriti temelji severne in južne stene kapele kapitelske dvorane. Prečni zid, za katerega se je domnevalo, da predstavlja njegovo vzhodno stranico, torej je bila kapela prvotno pravokotno zaključena in je šele v zgodnjem 14. stoletju dobila petosminski zaključek, se je izkazal antičnega izvora. S tem odpade domneva o dvofaznosti pozidave te kapele. Ob odprtju spodnjega dela stene pri slavoloku so se pokazali ostanki pravokotnih preprostih baz, zaključek južnega zidu pa se je na vzhodni strani zalamljal proti severu, to pa bi lahko pričalo o tem, da je bila kapela tristrano zaključena. Žal se je širina izkopanega jarka na tem mestu zaključevala, tako da o zasnovi njenega vzhodnega zaključka trenutno ne vemo nič.

Že prej sta bila znana oba severna kamnita šivana vogala vzhodnega samostanskega trakta, ki sta označevala njegova zaključka pred prezidavo sredi 13. stoletja, ko se je trakt dokončno spojil s samostansko cerkvijo. Pod šivanim kamnitim vogalom pa se je po odstranitvi nasutja pokazal še eden, ki je nekoliko zamaknjen proti severu. Na osnovi tega bi lahko sklepali, da je bil vzhodni samostanski trakt pozidan na temeljih kakšnega starejšega objekta, to pa bi mogoče lahko potrdila tudi najdba neke stenske odprtine v zahodni steni trakta. Ob restavriranju fresk je bil februarja leta 2014 na fasadni steni kapitelske dvorane pod stenskimi poslikavami nad južno biforo namreč odkrit del desnega dela neke ometane špalete, ki pa se je nadalje ni odkrivalo, da ne bi poškodovali poslikave.

Severno od tega šivanega kamnitega vogala je bil najden še eden, za katerega predpostavljamo, da je ostanek jugovzhodnega vogala romanske zakristije, ki jo je nato sredi 13. stoletja, ko so združili vzhodni trakt s samostansko cerkvijo, nadomestila večja zgodnjegotska. Od te zgodnjegotske zakristije je še ohranjen desni del zgodnjegotskega okna, ki ga je uničila šele barokizacija samostana. Da je ta prostor res bil reprezentančen, nas prepričuje septembra 2012 odkrita stenska poslikava na južni steni (severni steni kapitelske dvorane) nekdanje zakristije s prizorom Pohoda Sv. treh kraljev, ki je datirana v čas okoli leta 1370.

Prostor nekdanje zgodnjegotske zakristije je bil ob koncu 17. stoletja barokiziran, saj so ga tedaj razdelili v dva prostora: ob južni steni samostanske cerkve je bil pozidan baročni obokani hodnik, v katerega je vodil nov baročni vhod z vzhodne strani, ob njem pa je nastal manjši prostor, samostanska portirnica, v kateri se sedaj nahaja poslikava. Vmesna prečna predelna stena, za katero smo menili, da je starejša, je vendarle mlajša, najverjetneje pozidana šele ob barokizaciji samostana konec 17. stoletja, če-

prav dopuščamo možnost, da je nastala v času pozidave križnega hodnika, ko so h gotskemu prezbiteriju prizidali novo dvopolno nadstropno poznogotsko zakristijo. Ko so v hodniku odstranili betonski tlak in vzdolž stene opravili ožji izkop za potrebe instalacij, se je pod to steno pokazala starejša kamnita gradbena struktura, ki jo lahko povežemo s prvotno romansko zakristijo. Ta zakristija je bila verjetno skromnih dimenzij, kakor je bilo takrat v navadi. Ob združitvi vzhodnega trakta z južno steno cerkvene ladje pa je nastal nov večji dvoranski prostor, saj so tedaj severno in zahodno steno romanske zakristije podrli, njeno vzhodno steno pa inkorporirali v novo pozidano vzhodno steno, kar dokazuje že omenjeni delno ohranjeni kamniti šivani vogal. Temelji zahodne stene novo pozidane zgodnjegotske zakristije so bili odkriti ob že omenjeni odstranitvi betonskega tlaka junija leta 2012.

Septembra leta 2012 je prišlo v tem prostoru do še ene pomembne najdbe, saj je bil v severni steni (cerkveni južni steni) odkrit desni del ostenja večjega pravokotnega kamnitega romanskega portala z rahlo posnetim robom, ki je v zgornjem kotu dekorativno okrašen z majhno volutasto konzolo.⁹⁷ Ohranjena sta tudi levi del ostenja in preklada portala. Izkazalo se je, da je portal sočasen z letnerjevo zaporno steno, saj je v levem delu organsko zraščeno z njo, sočasne pa so bile tudi stopnice, ki so iz zakristije vodile v predprostor zgodnjegotskega prezbiterija samostanske cerkve. Desno nad portalom je bil nato septembra odkrit tudi levi del ometane špalete zgodnjegotskega marmornega portala, ki je iz cerkve vodil neposredno v prostor nad zakristijo. Glede na lego obeh portalov in višino poslikave na južni steni nekdane zakristije je bilo možno ugotoviti, da je imela zakristija raven strop.

V nadstropju vzhodnega trakta, v prostoru nad zakristijo, so bile odkrite v njegovi severni steni (južna stena cerkve) še tri stenske odprtine. Aprila 2012 se je ob odpiranju prehoda, ki je vodil iz vzhodnega trakta na podij letnerja, pokazal desni del profiliranega kamnitega ostenja portala. Ohranjena je bila samo njegova polovica, in sicer spodnji del z jezičasto prirezano pravokotno bazo, iz katere raste navzgor profilacija z motivom

⁹⁷ Podoben motiv volutaste konzolice srečamo, recimo, tudi na bazi v lapidariju nekdanjega cistercijanskega samostana v Kostanjevici na Krki, za katero Mija Oter Gorenčič meni, da daje v primerjavi s stavbo plastiko kostanjeviške samostanske cerkve vtis starejšega nastanka; cf. Oter Gorenčič, *Deformis formositas ac formosa deformitas*, p. 108 in op. 370, 371, sl. 86, 87.

žleba, ki ga na obeh straneh spremlja palica.⁹⁸ Ob nadaljnjem sondiranju ometov so bili odkriti ostanki večjega romanskega polkrožno zaključenega okna, ki ga je že v 13. stoletju uničila pozidava letnerja v cerkvi in prehoda nanj. To le četrtinsko ohranjeno okno kaže močne sledove požara (zaradi saj je skorajda črno), njegova pozicija v steni pa se ujema z ohranjeno špaleta romanskega okna v vzhodnem delu severne stene cerkvene ladje. Končno je bil nato aprila leta 2013 pod pragom portala, ki je vodil na letner, odkrit vrh šilastoločnega slepega zgodnjegotskega okna. To okno z globoko nišo in bogato poslikavo je sedaj prezentirano v južni steni cerkvene ladje. Na zunanji strani, v nadstropnem prostoru nad zakristijo, je okno nakazovala le šilastoločna plitva niša, ki jo obdaja deloma ohranjen in prezentiran kamnit okvir. Vrh tega slepega okna in prag prehoda na letner pričata, da se je med njima nahajal raven strop nadstropnega prostora nad zakristijo, da je bil torej nad tem prostorom še eden; ta del vzhodnega trakta je imel tri etaže.

Odstranitev tlakov v pritličju vzhodnega trakta v kapitelski dvorani in v baročnem refektoriju je potrdila Curkove navedbe, da sta imela oba prostora prvotno ravne lesene strope, podprte s stebri, saj so bili odkriti temelji njihovih baz.⁹⁹

Križni hodnik

Leta 2012 se je po odstranitvi betonskega tlaka in izkopu jarka za instalacije ob vzdolžnih stenah traktov tako v notranjosti kot ob zunanjih stenah v atriju križnega hodnika pokazala gradbena struktura zidov, ki pa zaradi omejene globine izkopa ni dala pomembnejših rezultatov. Glede baz služnikov je bilo pri nekaterih ugotovljeno, da je bila vsaka ploskev stranice pentagonalno zasnovane baze dodatno okrašena s polkrožnim lokom.

Pomembnejša pa je ugotovitev, da južna stena severnega trakta križnega hodnika sloni na neki starejši, širši steni, ki se je pokazala ob izkopu jarka v atriju križnega hodnika. Za približno 20 cm širša stena kaže kamnito plastovito gradnjo. Ta zid lahko povežemo s šilastoločnima prečnima oprogama, ki se po debelini navezujeta na ta zid. Ti oprogi sta vidni pod poznogotskimi oboki križnega hodnika, in sicer na severnem koncu vzhodnega

⁹⁸ Enak motiv vidimo v severni steni cerkvene ladje, na njeni zunanji strani, kjer se je na njenem skrajnem vzhodnem koncu ohranil enako profiliran levi spodnji del portala, ki je vodil na samostansko pokopališče. Podobno oblikovani sta tudi obe ohranjeni bazi notranje strani t. i. slavoloka domnevne Katarinine kapele v severni steni cerkvene ladje.

⁹⁹ Cf. I. in J. Curk, Ptuj, KNSS, 4.

in zahodnega trakta. Na dvoriščni strani se navezujeta na starejši zid severnega trakta, na nasprotni strani pa na prvotno vzhodno steno zahodnega in prvotno zahodno steno vzhodnega samostanskega trakta. Enak motiv se ponovi tudi v nadstropju križnega hodnika, kjer je izrazito viden v vzhodnem traktu, kjer hodnik na severni strani poudarja preprost šilastoločni prehod. Očitno je nadstropni severni trakt križnega hodnika starejši, kot se je predvidevalo, in ga lahko umestimo še v 14. stoletje, vendar je treba poudariti, da gre pri njem verjetno za nameravano pozidavo križnega hodnika, ki pa ni bila dokončana ali pa je v prvi četrtini 15. stoletja prišlo do spremembe načrta.

Jugovzhodni samostanski prizidek

Januarja 2005 sta bila v pritličju jugovzhodnega prizidka v predsobi odkrita renesančni opečni tlak in kamnita baza stebra. Ko so arheologi aprila 2012 sondirali v sosednjem prostoru, vzhodno od predsobe, so po odstranitvi sekundarnih tlakov odkrili deloma zasute kletne prostore tega jugovzhodnega prizidka, ki jih je predvideval že Jože Curk. Aprila 2011 so ob sondiranju v nadstropju hodnika, ki je povezoval jugovzhodni del samostana z nadstropjem prizidka, odkrili sledove štukaturnega okrasja iz 17. stoletja z motivom astragala.

Nekdanja samostanska cerkev Marijinega vnebovzetja

Najnovejša obnova dominikanske cerkve se je pričela že septembra 2002, ko je ptujski muzej pristopil k obnovi cerkvene strehe, in je bila zamenjana celotna opečna kritina. Takrat so se, ko je bilo ostrešje odprto, na nekaterih tramovih pokazale letnice 1895.

Leta 2005 je bila obnovljena vzhodna fasada samostanske cerkve, ki je močno propadala. Ker so bili enoplastni ometi v višini petih do šestih metrov v celoti dotrajani, so jih v celoti odstranili, saj so bili sekundarnega izvora. Na ostali površini enoplastnega ometa je bilo opazno mehurjenje, obstoječa štukaturna okrasja pa so se ločevala od podlage, zato jih je bilo treba fiksirati z injicirno maso. Pri kamnitih fasadnih elementih iz ptujskogorskega peščenjaka (talni zidec, portal) je bilo izpiranje materiala tako močno, da obdelana površina ni bila več opazna. Kipi svetnikov so bili med prejšnjimi obnovitvenimi deli zaradi nekorektnih predelav močno defor-

mirani, s čimer je bil zamegljen prvotni videz figur. Restavratorske posege je vodil Viktor Gojkoviča. Štukaturna fasada iz druge četrtine 18. stoletja je dobila novo barvno podobo, saj se je restavrator na osnovi opravljenih sond odločil, da rumeno barvo zamenja z rožnato, ki jo je ocenil za primarno.¹⁰⁰

Obnovitvena dela so se nadaljevala na severni fasadi samostanske cerkve med julijem in novembrom leta 2007. Pri prenovi severne fasade so bili odbiti vsi sekundarni in dotrajani ometi, starejše primarne omete pa so ohranili in utrdili. Tedaj so bili odkriti tudi starejši kakovostni arhitekturni elementi, ki so se ohranili kljub večkratnim prezidavam skozi stoletja.

Severna fasadna stena nekdanje ptujske dominikanske cerkve je bila pred pričetkom obnove v zelo klavrnem stanju, saj so debeli nanosi sekundarnih ometov odstopali od podlage, pod njimi pa se je že kazala gradbena struktura, ki je dokazovala, da je stena v stoletjih doživela mnogo grobih posegov, to pa bi lahko ogrožalo njeno stabilnost. Na to so še dodatno opozarjali številni sekundarni okenski in vratni preboji stene. Ugotovljeno je bilo, da so največ škode na objektu naredila adaptacijska dela za potrebe ureditve vojaške bolnišnice v nekdanji cerkvi, ki so obenem zabrisala oziroma povsem uničila starejše, predvsem srednjeveške arhitektonske elemente, kakor tudi omete, saj so bili ti delno ohranjeni samo še na nekaterih mestih.

Skorajda povsem uničen je bil osrednji horizontalni pas cerkvene stene, v katerega so bili napravljeni preboji za pozidavo petih velikih odprtin, saj se le-ta nahajajo v oseh, v katerih smo pričakovali, da so se nahajala gotska okna iz leta okrog 1453, ko je bila cerkev na novo posvečena. Razen nekaj skromnih sledov, ki so nakazovali špaleta, gotskih oken ni bilo več zaslediti. Toliko pomembnejša pa je bila ugotovitev, da se teh pet vojašniških odprtin ne navezuje na v vrhnjem pasu ohranjenih pet lunetastih baročnih oken iz leta 1692. Baročna okna niso bila visoka in podolgovata oziroma jih ob posegih za potrebe vojske niso razdelili, kot so domnevali nekateri (J. Mikuž, J. Curk), ampak so ohranjena v originalni obliki.

Po odstranitvi dotrajanih sekundarnih ometov je bilo mogoče iz gradbene strukture severne cerkvene stene razbrati posamezne gradbene faze

¹⁰⁰ Cf. Gojkovič, *Ptuj. Program konservatorsko restavratorskih posegov na vzhodni fasadi cerkve dominikanskega samostana*; Vnuk, *Gradbeno-zgodovinski razvoj nekdanjega ptujskega dominikanskega samostana – preliminarna študija*, str. 124s. Glede izbire barve fasade, ki je sprožila kar nekaj polemike, bi opozorili na sočasno štukaturo v akademski cerkvi sv. Katarine v Zagrebu. O zagrebški štukaturi in štukaterjih cf. Repanić – Braun, *Štukature*, str. 249–283, s starejšo literaturo.

samostanske cerkve. Ugotovili smo, da se romanski vzhodni zaključek cerkvene ladje ni nahajal v nivoju t. i. druge slavoločne stene, saj pričakovane kamnitega šivanega roba nismo našli na tem mestu, je pa bil odkrit v severovzhodnem vogalu, ki ga je po končani obnovi ponovno zakril rekonstruirani baročni omet. Pričakovana višina romanske ladje se je izkazala za utemeljeno, po dolžini pa je bila ladja v romanski dobi nekoliko krajša od pričakovanj. O tem je pričala ohranjena gradbena struktura romanske stene, ki je kazala plastovito kamnito gradnjo z motivi ribje kosti ter sledovi stičenja. Ta gradnja se je zaključevala nekako med četrtem in petim lunetastim oknom.

Romanski gradbeni fazi iz okrog 1230 je sledila prva gotška povišava cerkvene ladje med gradnjo novega dolgega kora med letoma 1243–1255, ko so ladjo povišali za okrog 90 cm (kamnita plastovita gradnja), po letu 1302 pa so v zahodnem koncu ladjo podaljšali zaradi pozidave nove zahodne empore (nepravilna kamnita gradnja), o čemer priča tudi ponovno odkrit talni zidec. Okrog leta 1453 je verjetno sledila druga gotška povišava cerkvene ladje za okrog 1,7 m (mešana kamnita gradnja z souporabo opeke). Baročna faza se izraža z opečno gradnjo; ob obnovi strehe leta 1653 so srednjeveško cerkveno ladjo najprej povišali za 1,2 m, ob velikih prezidavah leta 1692 pa so cerkev podaljšali proti zahodu (opečna gradnja z souporabo srednjeveških kamnitih spolij). Takrat so pozidali nov baročni prezbiterij skupaj z zakristijo in oratorijem, celotno cerkveno ladjo pa so obokali. Šele po odstranitvi starega zgodnjegotskega prezbiterija, po letu 1692, najverjetneje okrog leta 1720, ko so dokončali novo, s štukaturo bogato okrašeno vzhodno vhodno pročelje cerkve, so cerkveno ladjo še enkrat dvignili za 1,4 m (opečna gradnja) in s tem uskladili višino cerkvene ladje z novim pročeljem.

Ob obnovitvenih delih so se prikazali tudi do tedaj še neznani srednjeveški arhitekturni elementi. V srednjem horizontalnem pasu so bila odkrita tri delno ohranjena ostenja (špaleta) oken iz prvega gradbenega obdobja, iz časa romanike: v vzhodnem koncu levi del kamnitega ostenja lijakastega okna, ki ga zaradi statike niso odpirali, v istem nivoju pa med drugo in tretjo okensko osjo še levo in desno ostenje verjetno sočasnega, navzven lijakasto odpirajočega se romanskega okna. Obe okni smo umestili okrog leta 1230. Iz istega časa je bila verjetno tudi spolija z delilnim stebrom in listnatim kapitelom ter brstiči vzdolž stebra, sekundarno uporabljena ob gradnji zakristije baročnega prezbiterija.

V spodnjem delu cerkvene stene, v katerem je že od prej znano lancestasto zaključeno krogovično zgodnjegotsko okno iz leta okrog 1260, ki je

osvetljevalo severni oltar pod letnerjem, sta bili odkriti še dve gotski okni, fragmentarno ohranjen gotski slavlolik severne kapele, talni zidec zahodne empure ter spodnji levi rob paličasto profiliranega portala, ki kaže še zgodnjegotski jezičasti iztek.

Zahodno od zgodnjegotskega okna je bilo odkrito dvodelno poznogotsko okno z dokaj nenavadnim trapezastim zaključkom, bogato paličasto profilacijo ter svedrastima stebričema, značilnima za zadnjo četrtino 15. in začetek 16. stoletja. Ob odpiranju okna so bili najdeni tudi ostanki prvotne zasteklitve (mdr. fragment t. i. volovskega očesa).

Pod tretjo okensko osjo je bila odkrita bogato hruškasto-paličasto profilirana desna slavoloka vertikalna, na kateri se nahaja kamnoseški znak. Na osnovi profilacije smo sklepali, da izvira verjetno s konca 13. stoletja in na osnovi zgodovinskih virov izrazili domnevo, da gre za ostanek kapele sv. Katarine, ki so jo pričeli zidati leta 1292 in jo naslednje leto posvetili.

Največje presenečenje je bilo odkritje povsem ohranjenega gotskega dvodelnega okna s krogovičjem, ki je osvetljevalo podkorje zahodne empure. Da je bila empora obokana, je pričal pod oknom odkriti talni zidec, ki je korespondiral s talnim zidcem na južni strani cerkvene ladje. Ob odpiranju okna je bil na primarni lokaciji v krogovičnem delu najden ostanek barvne zasteklitve okna (vijolično steklo), pozneje pa še nekaj poslikanih fragmentov s tipičnimi vegetabilnimi gotskimi bordurami (rumeno, rdeče, črno), ki so sedaj shranjeni v Pokrajinskem muzeju Ptuj-Ormož. Glede na obliko krogovičja, posebej motiva štirilista, vstavljenega v sferični pravokotnik, smo okno umestili v prvo četrtino 14. stoletja, v čas po požaru leta 1302, saj so do leta 1332, ko je bila cerkev na novo posvečena, na njej potekala intenzivna obnovitvena dela.¹⁰¹

Ko je bila leta 2009 obnovljena zahodna fasada samostanske cerkve, se je videlo, da so ob zidavi baročnega prezbiterija in zakristije z oratorijem leta 1692 kot gradbeni material uporabili srednjeveške spolijske različnih profilacij, kar pa je bilo znano že prej.¹⁰²

Septembra leta 2010 je arheolog Ivan Žižek ob samostanski cerkvi in v njej opravil poskusna izkopavanja. Ena izmed sond je bila izkopana ob severni steni cerkvene ladje, zraven delno ohranjenega gotskega slavloloka. Tedaj je Žižek izkopal tudi bogato profilirano bazo slavloloka, na kateri se je na podstavku pokazal motiv pokončnih kanelur, ki se pojavljajo v srednje-

¹⁰¹ Cf. Habjanič in Vnuk, *Obnova severne fasade nekdanje ptujske dominikanske cerkve*; Habjanič in Vnuk, Ptuj – Dominikanski samostan, str. 226–228.

¹⁰² O obnovi leta 2009 cf. Habjanič, Ptuj – dominikanski samostan, str. 317–319.

evropskem prostoru nekako od sredine (ko pridejo v modo) in skozi drugo polovico 13. stoletja, kar bi lahko posredno potrjevalo že prej predvideno datacijo slavloloka.¹⁰³

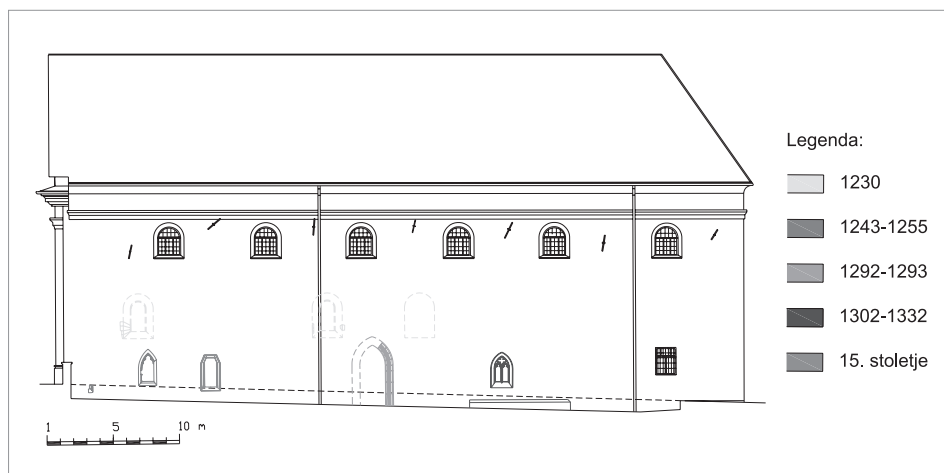
S sistematičnim sondiranjem se je pričelo spomladi leta 2011. Aprila je bil odprt prehod pod baročno stopnišče v zahodnem samostanskem traktu, ki vodi v zakristijo samostanske cerkve. Pokazalo se je temeljenje južne stene baročnega cerkvenega prizidka, v katerega je bilo skrbno vzdanih veliko srednjeveških spolij, večinoma iz 13. stoletja, ki izvirajo verjetno iz leta 1692 porušenega zahodnega dela srednjeveške cerkve in drugih njenih delov; trenutno njihove primarne lokacije ni mogoče opredeliti. Hkrati so na podstrešju vzhodnega samostanskega trakta pričeli z odpiranjem zazidanega okna v južni steni cerkvene ladje, za katerega se je domnevalo, da je romansko. Izkazalo se je, da je dvodelno okno s povsem ohranjenim krogovičjem gotsko, najverjetneje iz časa obnove cerkve v prvi četrtini 14. stoletja; njegova oblika sicer dopušča možnost, da je nekoliko starejše.¹⁰⁴ Ob tej priložnosti so bili v oknu odkrite nekatere srednjeveške spolije (sedaj shranjene v muzeju), ki so jih ob zaprtju okna ob barokizaciji cerkve, uporabili za polnilo.¹⁰⁵

Junija 2011 so se pričela sondiranja v notranjosti cerkve, in sicer v prostorih gornje etaže. Tedaj je bila deloma odkrita desna špaleta zahodnega romanskega okna v južni steni ladje, na kateri se je pokazala originalna srednjeveška dekorativna črno-bela linearna poslikava. Na severni strani je bil med tretjo in četrto osjo odkrit levi del špalete še enega srednjeveškega okna, ki pa ga slogovno ni bilo mogoče točneje opredeliti. Pri odpiranju sten se je izkazalo, da so bile ob barokizaciji cerkve v notranjosti vse srednjeveške stene obložene z opeko.

¹⁰³ Npr. na podstavkih slopov arkad stolnic v Metzu, Halberstadtu in Kölnu, v cerkvi sv. Elizabete v Marburgu in v nekdanji cistercijanski samostanski cerkvi v Pforti. O tem cf. Schurr, *Gotische Architektur im mittleren Europa 1220–1340*, str. 83 in sl. 71–72 (Metz, Köln), str. 101 in sl. 95–98 (Halberstadt, Köln), str. 133 in sl. 134, 136 (Pforta). V Avstriji Graz, Leechkirche; cf. Schwarz, *Kunst des Mittelalters im Deutschen Orden zwischen Wien und Ljubljana*, str. 61–68, sl. 2.

¹⁰⁴ V mislih imamo predvsem še ne povsem izvedeno zasnovu motiva sferičnega pravokotnika s štirilistom, ki se pojavlja že od zadnje četrtine 13. stoletja naprej.

¹⁰⁵ Npr. fragmenti poznogotskih reber enakega profila kot v križnem hodniku, romanski stebrič s fragmentarno ohranjenim kockastim kapitelom, deli nagrobne plošče z napisom v gotici, ostanek zasteklitve z motivom satovja.

Naris severne stene dominikanske cerkve z vrisanimi romanskimi in gotskimi stavbnimi elementi s poskusom rekonstrukcije romanskih oken in gotskega slavloloka (Risba: B. Vnuk 2014.)

Šele novembra 2011, ko je muzej izselil svoje arheološke zbirke, je bilo možno v izpraznjeni cerkvi pristopiti k sistematičnemu sondiranju in odpiranju notranjih sten. Poskusno so odstranili sekundarni lok na severni strani pred baročnim slavlolokom, ki je nekoč nosil drugo kasarniško etažo v cerkvi. Pokazalo se je še vedno ohranjeno močno profilirano baročno ogredje, ki je povezovalo pilastrske pare, ki so nosili križno-grebenasto obokano banjo cerkvene ladje, prezbiterija in oratorija. Izkazalo se je, da je obočna shema dominikanske cerkve identična nekdanji obočni steni leta 1945 uničene ptujske minoritske cerkve; delavnica, ki je delovala pri minoritih, se je verjetno leta 1692 preselila k ptujskim dominikancem. Restavratorji so sondirali tudi vzhodno cerkveno steno, v kateri se nahaja slavloločna stena (t. i. prvi slavlolok) ob barokizaciji porušenega dolgega kora iz sredine 13. stoletja (po 1243 – pred 1255). Že tedaj sta bila odkrita oba poznoromanska kapitela, na katera se naslanja profiliran šilasti lok slavloloka. Tega meseca je bil v južni steni cerkvene ladje, v njenem vzhodnem delu tik ob slavloločni steni (t. i. drugega slavloloka), odkrit zazidan srednjeveški prehod, ki je nekoliko poševno vrezan v steno vodil na podij nekdanjega srednjeveškega letnerja. Nekoliko zahodneje od na novo odkritega prehoda je bil nekoliko desno od prvega pilastrskega para najden še desni del kamnite špalete gotskega okna s sledovi poslikave, katerega zgornji krogovični del je bil na podstrešju vzhodnega samostanskega trakta odkrit že prej, spomladi leta 2011. Decembra tega leta so pričeli s

sistematičnim odkrivanjem grbovne poslikave na gotskem oboku, vpetem med oba slavoloka v vzhodnem delu cerkve. Na severni strani se je pokazal že od prej znani grb Ptujskih gospodov z narobe obrnjenim sidrom v ščitu – borlskim grbom, na južni strani pa še drugi grb Ptujskih gospodov – domnevno vurberški, vendar ščit ni bil več ohranjen. Celoten obok je okrašen s šesterokrakimi zvezdami, med njimi pa so akustične lončene posode, t. i. štimanice, enakomerno razporejene po celotnem oboku. Eno od njih, ki so jo nadomestili s kopijo, so vzeli iz oboka in je sedaj shranjena v Pokrajinskem muzeju Ptuj-Ormož.

Leta 2012, ko so paralelno potekala restavratorsko-konservatorska, arheološka in gradbena dela, so se najdbe vrstile kot po tekočem traku. Tako je bil januarja najden še desni del poslikane špalete drugega romanskega okna v sredini južne stene cerkvene ladje, nadaljevalo pa se je tudi delno odpiranje v prejšnjem letu odkritega prehoda na letner, za katerega se je izkazalo, da so nanj iz vzhodnega trakta, ki je bil nekoliko nižji, vodile vsaj tri stopnice.

Februarja se je pričelo sondiranje slavoločne stene t. i. drugega slavoloka, ki je prineslo nova, za poznavanje gradbeno-zgodovinskega razvoja samostanske cerkve pomembna spoznanja. Najprej je bilo ugotovljeno, da nadzidava spodnje romanske zaporne stene ni opečna, kot se je napačno domnevalo na osnovi sonde iz leta 2011, saj se je po delni odstranitvi opečne obloge pokazala kamnita srednjeveška struktura stene z originalnimi ometi. Sočasno je bil v južnem delu stene odkrit manjši poznoromanski, segmentno zaključeni portal, ki je z letnerja vodil na nekdanje srednjeveško cerkveno podstrešje in v jašek gotskega zvonika. Na notranji obodni steni skrbno zidanega prehoda iz obdelanih blokov peščenca je bil odkrit tudi kamnoseški znak v obliki črke T, ki spominja na sorodni znak iz cistercijanskega samostana v Kostanjevici na Krki.¹⁰⁶ Oblika portala je sorodna poznoromanskemu portalu oziroma armariju, ki je bil odkrit ob obnovitvenih delih v južnem traktu mariborskega minoritskega samostana.¹⁰⁷ Istočasno je bil na severni strani slavoločne stene odkrit še drugi manjši pravokotni prehod iz letnerja na nekdanje srednjeveško podstrešje samostanske cerkve.

Ker sta bila oba prostora skoraj povsem zasuta, predvsem z odpadnimi strešniki, si je bilo šele po odstranitvi odpadnega materiala možno ogledati

¹⁰⁶ Cf. Peskar, Srednjeveška arhitektura in stavbna plastika v Kostanjevici na Krki, str. 437–453.

¹⁰⁷ Cf. Krajnc Horvat, Vnuk, Maribor – Minoritski samostan, str. 149–151.

in dokumentirati dragoceno najdbo. Najprej je bil raziskan severni prostor nekdanjega podstrešja. Severna in vzhodna slavoločna stena t. i. prvega slavoloka sta bili ometani, na južni strani pa je prostor zapiral opečni obok šilastoločne banje, vpete med oba slavoloka. Zgornji del prostora je zapiral lesen tramovni strop oziroma tla sekundarne kasarniške sobe iz 19. stoletja, ki se nahaja nad vmesnim prostorom med obema slavoločnima stenama. Za razumevanje najstarejše gradbene zgodovine samostanske cerkve so pomembni predvsem ometi. Pri ogledu je bilo ugotovljeno, da so ometi na severni steni starejši, saj se v kontaktu z vzhodno slavoločno steno nadaljujejo še za okoli 10 cm proti vzhodu. Na tej osnovi lahko ugotovimo, da je zgornji del severne stene še iz prvega obdobja, iz leta 1230, za zgornji del slavoločne stene pa vemo, da je bila pozidana šele sredi 13. stoletja, med letoma 1243 in 1255. To še dodatno potrjuje skrbno zidani kamniti obod severnega dela šilastoločnega zaključka t. i. prvega slavoloka. Nanj se prislanja opečna banja, ki je vpeta med oba slavoloka. Pri tem bi opozorili, da se je na vzhodno steno obok le prislanjal, da v steno ni bil vpet, kakor bi pričakovali. Pa tudi omet vzhodne stene gre pod obok, torej je to obokanje mlajše od vzhodne stene iz sredine 13. stoletja. Vzhodna stena je na mestih, kjer je omet odpadel ali bil odbit, grajena kamnito plastovito. Pri kontaktu vzhodne in severne stene pa je nujno opozoriti na še eno, zelo pomembno dejstvo, in sicer, da sta v spodnji polovici spoja med obema stenama organska, se pravi, da sta bili v tem delu steni zidani sočasno. Na tej nižji lokaciji omet severne stene namreč ne teče več pod vzhodno steno. Sklepati smemo, da je spodnji del vzhodne slavoločne stene vendarle starejši, še iz časa pozidave prve samostanske cerkve leta 1230. Zahodna stena tega prostora se v stiku s severno ladijsko steno v spodnjem delu prislanja na omete severne stene ladje. Prav v delu ob pravokotnem prehodu na podstrešje pa opazimo v severni steni kamnit obod romanske okenske špalete, ki je prezentirana v vzhodnem koncu severne fasadne stene cerkvene ladje. To špaleta prekriva omet, ki se nadaljuje pod stik slavoločne stene, ta omet pa prekriva še en mlajši omet črne barve, to pa ponovno odpira že načeto vprašanje starosti severne stene cerkvene ladje. Vse kaže, da je starejšega izvora, kot smo predvidevali.

Marca 2011 so restavratorji začeli delno odpirati zgodnjegotski šilastoločni slavolok, ki je bil ob barokizaciji samostanske cerkve opečno zazidan. Tedaj se je pokazal zgodnjegotski bogato profiliran šilastoločni zaključek slavoloka, na katerem je bila ohranjena sekundarna polihromacija iz 17. stoletja, iz časa pred barokizacijo samostanske cerkve. Šilasti lok sloni na prekladi, ki je profilirana z motivom palice – žleba – palice. Pod preklado

je z rastlinsko ornamentiko polžasto zviti akantovih (?) listov okrašen kapitel, na vrhu obrobljen s širšim in v spodnjem delu z ožjim prstanastim obročem, ki na tem mestu prehaja v polsteber, prislonjen na slavoločno vertikalno.¹⁰⁸ Na obeh kapitelih in njunih prekladah so ohranjeni sledovi polihromacije: na prekladah kombinacija turkizno modre in rumene. Nad južnim kapitelom so bili na notranji strani dokaj široke oproge slavloka najdeni v kamen vrezani grafiti: A, ID, FA in MP, najpomembnejši pa je zapis ML, pod katerim je vrezana letnica 1595. Vsi grafiti se nahajajo samo na enem dokaj ozkem mestu; drugod na loku jih ni bilo zaslediti. Ornamentika južnega kapitela je bila močno poškodovana, zato so jo skušali, verjetno prav leta 1595, restavrirati, in sicer tako, da so manjkajoče dele preprosto naslikali na kapitel. Ker preklada kapitela po širini preveč presega precej ožji zgodnjegotski šilastoločni zaključek slavloka, predvidevamo, da je bil ta zaključek sekundaren in da sta kapitela s polstebroma in preklado nekoliko starejša – da sta ostanek še poznoromanskega polkrožno zaključenega slavloka, ki je bil v vrhnjem delu ob pozidavi novega dolgega kora v sredini 13. stoletja zamenjan s šilastoločnim zaključkom. Takšnim domnevam bi pritrjevala tudi zgoraj navedena opažanja glede pozidave severne in vzhodne cerkvene stene.¹⁰⁹

Ko je bil marca 2011 očiščen skorajda povsem zasut južni podstrešni prostor pod nekdanjim gotskim cerkvenim zvonikom, je bil tudi na tej lokaciji možen podrobnejši pregled gradbene strukture sten. Na južni steni so v spodnjem delu še ohranjeni starejši ometi. Na stiku z zahodno steno, v kateri se nahaja segmentni poznoromanski prehod na nekdanje podstrešje, je vidna cezura, iz katere je razbrati, da se zahodna stena prislanja na vzdolžno južno ladijsko steno, saj gredo njeni ometi pod zahodno steno. Nad portalom je vidna kamnita plastovita gradnja z delno uporabo opeke, nad tem pa enovita gradnja iz skrbno rezanih in stičenih kamnitih blokov zahodne stene zvonika. Enako gradnjo vidimo tudi v južni in vzhodni steni zvonika, ki se dviguje za dve etaži do vrha baročnega podstrešja samostanske cerkve. Severno stranico zvonika v spodnjem delu nosi razbremenilni šilasti lok, v katerega sta vzdani dve, verjetno še originalni kovani železni vezi. Tudi na južni strani sta na isti višini vzdani ob južni ladijski steni

¹⁰⁸ Glede rastlinske ornamentike mu je mogoče v detajlu s polžasto zviti listi oz. cvetovi mogoče še najbolj podoben kapitel F5 iz kostanjeviške samostanske cerkve iz druge četrtine 13. stoletja (nekako med letoma 1234 in 1250). Cf. Oter Gorenčič, *Deformis formositas ac formosa deformitas*, str. 103–111, predvsem čašasti kapitel z rastlinsko ornamentiko na str. 104, sl. 74.

¹⁰⁹ To vprašanje seveda puščamo odprto.

dve kovani železni vezi, ki povezujeta vzhodno in zahodno steno zvonika. Na vrhu jaška zvonika so ohranjeni originalni leseni tramovi, ki so nosili nekdanjo drugo etažo zvonika. Na severni strani je vidna šilastoločna opečna banja, vpeta med obe slavoločni steni, tik nad njo pa se nahaja lesen tram (ali vez?), vpet med oba slavoloka. Nad njo je še več tramov ostrejša iz časa gradnje zvonika, ki naj bi bil pozidan po požaru leta 1302. Na obodu šilastoločne odprtine zvonika sta vidna vklesana kamnoseška znaka. Glede lesenih starejših tramov in vezi bo treba opraviti še dendrološke raziskave, ki nam bodo dale boljšo oporo za dokončno datacijo pozidave zvonika in srednjeveškega cerkvenega podstrešja.

Po odstranitvi sekundarne opečne obloge na t. i. drugi slavoločni steni se je pokazala celotna gradbena struktura slavoločne stene. Stena je bila v izredno slabem stanju in je bila že večkrat obnovljena. Prevladuje mešana kamnita gradnja, največ opečnih polnil je videti ob obodu kamnitega profiliranega šilastoločne odprtine slavoloka. Nad temenom slavoloka sta prepoznavni dve višini stene: starejša, z vodoravno opečno izravnavo nekoliko nad šilastim lokom, in mlajša, ki se nahaja nekako na sredini kasarniškega portala; ta tudi izstopa po vnovični skrbnejši kamniti plastoviti gradnji. Na južni strani se nad njo dviguje zahodna stena zvonika, ki ga dodatno poudarja njegov skrbno zidani kamniti šivani vogal (severozahodni vogal zvonika).

Aprila 2011 so začeli odstranjevati sekundarno etažo. Takrat je bil dokončno odprt zazidan prehod, ki je skozi južno steno cerkvene ladje vodil na letner. Restavratorji so odkrili desni del kamnitega ostenja gotskega portala in ostanek polkrožno zaključenega romanskega okna, to pa je že opisano ob obravnavi prostora nad zakristijo v vzhodnem samostanskem traktu.

Ko so proti koncu maja dokončno odstranili etažo, sekundarne loke ob južni in severni cerkveni steni in odstranili betonski tlak, je bilo za kratek čas mogoče videti celotno baročno prostornino dominikanske cerkve, predvsem pa je bil veličasten pogled na srednjeveško slavoločno steno. Tedaj so arheologi pričeli z izkopavanji, in sicer sočasno v baročni zakristiji in nekdanji samostanski cerkvi. Najprej je bila v baročnem prezbiteriju odkopana velika baročna, že od prej znana grobnica. V tem delu so bili odkriti ostanki zidov prvotne romanske zahodne stene, in sicer pod temelji baročnega slavoloka. Nekoliko zahodneje so bili odkriti zidovi gotske zahodne cerkvene stene, ki je bila porušena leta 1692 ob barokizaciji cerkve. Pri njej je bil na severni strani odkrit poševno prirezan kamniti rob talnega zidca. Čeprav je oba temelja zidov uničila poznejša

vzidava baročne grobnice, smo lahko na obeh zidovih zasledili ostanke prvotnih ometov. Sledovi srednjeveških ometov so se pokazali tudi ob obeh vzdolžnih ladijskih stenah, ugotovljene pa so bile na osnovi ohranjenih estrihov tudi tri hodne površine: poznogotska, zgodnjegotska in romanska, ki se prilagajajo postopni višinski rasti samostanske cerkve. Ko je bila odkopana druga baročna grobnica v osrednjem delu cerkvene ladje, sta bili odkriti na južni in severni strani mensi stranskih baročnih oltarjev. Izza severnega stranskega oltarja sta bili v severni steni cerkvene ladje odkriti notranji ostenji šilastoločnega slavloloka domnevne kapele sv. Katarine iz leta 1292.

Najbogatejše arheološke najdbe so se zvrstile v vzhodnem delu cerkve. Z gradbenega vidika je najpomembnejša najdba spodnjega dela letnerja pred t. i. drugo slavloločno steno. Bil je za približno meter dvignjen nad cerkveno ladjo, nivojsko razliko pa je sprva premoščalo pet stopnic. Zasedal je celotno širino slavloločne stene in segal za približno tri metre v cerkveno ladjo. Na tem dvignjenem arkadiranem prostoru so stale vsaj tri kapele, ki so bile obokane. Sledovi obokov so ohranjeni v severnem in južnem kotu slavloločne stene. Na njej so vidni sledovi služnikov in kapitelov, ohranjeni pa so tudi postavki njihovih baz. Na tej osnovi bo mogoče določiti višino in širino kapel. Območje kapel še posebej poudarjajo deloma ohranjene poslikave s konca 13. in iz prve polovice 14. stoletja. Severno kapelo je osvetljevalo zgodnjegotsko okno iz obdobja okoli leta 1260, vidno v severni fasadni steni cerkvene ladje, njen pendant na južni strani pa je bil odkrit šele aprila 2013. To dvodelno krogovično okno je slepo, saj se je na njegovo južno stran prislanjalo nadstropje vzhodnega samostanskega trakta. Odlikuje ga izredno kakovostna stenska poslikava s konca 13. in iz zgodnjega 14. stoletja, ki pa ni predmet obravnave tega prispevka.

Pred osrednjo osjo letnerja je bila odkrita nekoč bogato krašena grobnica iz poznega 15. ali zgodnjega 16. stoletja, ki je bila v zgornjem delu uničena ob barokizaciji cerkve, ko so položili nov tlak. Predvidevamo, da gre za grobnico Stubenbergov, ki se omenja že konec 15. stoletja in ponovno v 16. stoletju. Njen talni nivo priča tudi o zadnjem poznogotskem talnem nivoju cerkve, ki je bila v drugi polovici 15. stoletja deležna kar nekaj obnovitvenih del. Pred stopniščem sta bili odkriti na severni in južni strani dve poznogotski mensi stranskih oltarjev. Bolje je ohranjena severna z bazo oktagonalnega stebra ob južni stranici, ki je podpiral večjo kamnito oltarno omaro. Pred tem oltarjem sta bili odkriti še dve srednjeveški grobnici, od katerih izstopa mlajša, saj je na njenem pokrovu viden relief z grbovnim ščitom, ki pa zaradi shojenosti ni več prepoznaven. Zahodno

od te grobnice je bila odkrita na severni strani še manjša opečno grajena iz časa baroka.

Končno je januarja 2013 prišlo do dolgo pričakovane najdbe; pod t. i. drugim slavolokom so arheologi ob 575-letnici smrti zadnjega Ptujskega gospoda, Friderika IX., odkrili njegovo grobnico. Nagrobnik oziroma pokrov grobnice, ki je imela obliko tumbe, je že dolgo shranjen na ptujskem gradu. Vzhodno od nje, pod šilastoločnim vzdolžnim obokom z naslikanimi grbi gospodov Ptujskih, vpetim med obe slavoločni steni, so arheologi odkrili še rodbinsko grobnico Ptujskih gospodov, ki pa je le delno ohranjena, saj jo je prečno presekala sekundarni baročni zid vzhodne cerkvene fasade. Grobnica se je nadaljevala proti vzhodu, v območje nekdanjega zgodnjegotskega prezbiterja, ki še čaka na nadaljnja arheološka izkopavanja.

Za najzgodnejšo gradbeno zgodovino samostanske cerkve so pomembni tudi estrihi, odkriti ob izkopavanju, ki pa na tej lokaciji še ni zaključeno. Na globini približno 55 cm pod gotsko hodno površino, ki jo označujeta bazi t. i. prvega slavoloka ter višina grobnice, je bil odkrit romanski estrih, tik pod njim pa še eden, starejši. Ta estrih se navezuje na najstarejši del vzhodne stene, ki se nahaja pod vzhodno poznoromansko oziroma zgodnjegotsko steno t. i. prvega slavoloka. Ta stena je namreč za približno 20 cm debelejša od stene, ki je bila pozidana na njej leta 1230 oziroma med letoma 1243 in 1255. Da gre res za steno in ne temeljenje vzhodne stene, dokazujejo na njenih notranjih straneh ohranjeni ometi. Žal ob steni sekundarno nasutje še ni bilo odstranjeno; tako ne vemo, do katere globine sega, vendar lahko že na osnovi opažanj glede ometov in stikov na nekdanjem srednjeveškem podstrešju v območju vzhodnega dela cerkve med obema slavolokoma upravičeno pričakujemo, da bi to lahko bili ostanki predhodnice samostanske cerkve Marijinega vnebovzvetja, ki je bila pozidana med letoma 1230 in 1231.

SKLEP

Ker se bodo obnovitvena dela v naslednjih letih še nadaljevala, lahko upravičeno pričakujemo še nove najdbe, ki bodo dopolnile naše poznavanje gradbenega razvoja celotnega samostanskega kompleksa, zato bi bilo prezgodaj že sedaj podajati dokončne izsledke o razvoju samostanskega kompleksa. Ker smo poglobitve gradbene faze opisali že ob pripravi konservatorskega načrta za obnovo samostana leta 2010, jih na tem mestu ne bi še enkrat ponavljali, saj so nove najdbe naša pričakovanja v veliki meri

potrdile.¹¹⁰ Vsekakor pa se je izkazalo, da je gradbena zgodovina nekdanjega ptujskega dominikanskega samostana zelo bogata, predvsem pa zapletena, saj je skorajda vsaka generacija dominikancev prispevala svoj delež h gradbeni in umetnostni podobi samostana.

LITERATURA

Arhitektura 18. stoletja na Slovenskem. Obdobje zrelega baroka (ur. Igor Sapač), Arhitekturni muzej Ljubljana, Ljubljana 2007 (razst. kat.).

Emilijan Cevc, Parlerjanske maske v Ptujju in okolici, *Ptujski zbornik I.* Ptuj 1953, str. 49–55.

Emilijan Cevc, *Srednjeveška plastika na Slovenskem. Od začetkov do zadnje četrtine 15. stoletja.* Ljubljana 1963.

Marjeta Ciglencečki, *Ptuj.* Maribor 1995.

Marjeta Ciglencečki, Likovna ustvarjalnost na Ptujju v 14. stoletju, *Ptujsko mestno pravo v srednjeevropskem prostoru. Mestni statut 1376* (ur. Marija Hernja Masten). Ptuj 1996, str. 123–142.

Marjeta Ciglencečki, Likovna umetnost na Ptujju v 1. polovici 16. stoletja, *Ptujsko mestno pravo v srednjeevropskem prostoru. Statut mesta Ptujja iz leta 1513.* Ptuj 2003, str. 75–98.

Marjeta Ciglencečki, *Ptuj. Starodavno mesto ob Dravi.* Maribor 2008.

Marjeta Ciglencečki, Dominikanski samostan na Ptujju in njegova funkcija po razpustu, *Acta historiae artis Slovenica*, 17/2, 2012, str. 169–190.

Iva Curk, Dominikanski samostan na Ptujju. Valorizacija, interpretacija, konservatorski program, čustva, *Varstvo spomenikov*, 46, 2011, str. 78–115.

Iva Curk, Jože Curk, *Ptuj*, Zbirka Kulturni in naravni spomeniki Slovenije. Ljubljana 1974 [1965].

Iva Curk, Jože Curk, *Ptuj.* Ljubljana 1970.

Jože Curk, Razvoj ptujske mestne vedute, *Ptujski zbornik*, II, 1962, str. 231–252.

Jože Curk, Ptuj in njegovi kulturnozgodovinski spomeniki, *Ptujski zbornik*, III, 1969, str. 166–183.

Jože Curk, Poročilo o kulturnozgodovinskem delu in raziskavah v Pokrajinskem muzeju Ptuj za leta 1970–1974, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, n. v. 10, 1974, str. 227–266.

Jože Curk, Proštijska cerkev in minoritski samostan v Ptujju, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, n. v. 12, 1976, str. 31–66.

Jože Curk, Gradbeno-zgodovinski oris samostana in cerkve, *Minoritski samostan na Ptujju 1239–1989*, Ptuj-Celje 1989, str. 233–262.

¹¹⁰ Cf. Vnuk, Gradbeno-zgodovinski razvoj nekdanjega ptujskega dominikanskega samostana – preliminarne študije, str. 45–132.

Jože Curk, O samostanih in samostanski arhitekturi po letu 1200 na slovenskem Štajerskem, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, n. v. 29/2, 1993, str. 131–163.

Jože Curk, O nekaterih nerešenih problemih ptujske topografije, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 47, 1999, str. 1–10.

Jože Curk, Dominikanski samostan na Ptuj. Gradbeno zgodovinska skica, *Dominikanski samostan na Ptuj. Publikacija Zgodovinskega arhiva na Ptuj. Gradiva in razprave* 5. Ptuj 2009, str. 307–359.

Jože Curk, Sašo Radovanovič, Polona Vidmar, *Samostani na Slovenskem*. Maribor 2008.

Gorazd Gerlič, Marlenka Habjanič, Andrej Magdič, Miran Krivec, Branko Vnuk, *EŠD 588 – Dominikanski samostan. Konservatorski načrt*. Maribor 2010 /tipkopis/.

Viktor Gojkovič, *Ptuj. Program konservatorsko restavratorskih posegov na vzhodni fasadi cerkve dominikanskega samostana*, Ptuj 2004 /tipkopis/, ZVKDS OE Maribor, Dokumentacija, dosje št. 846/1. Ptuj – Dominikanski samostan, EŠD 588.

Jože Gregorič, Srednjeveška cerkvena arhitektura v Sloveniji do leta 1430, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. I, 1951, str. 1–36.

Josip Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda. Drugi del. Pozni srednji vek*. Celovec 1912.

Carl Haas, Bericht des Landes-Archäologen Hr. Carl Haas über seine Bereisung des Herzogthumes Steiermark im Sommer d. J. 1856, *Mitteilungen des Historischen Vereins für Steiermark*, VII. Graz 1857, str. 201–236.

Marlenka Habjanič, Ptuj – dominikanski samostan, *Varstvo spomenikov*, 46, 2010, str. 317–319.

Marlenka Habjanič, Branko Vnuk, *Obnova severne fasade nekdanje ptujske dominikanske cerkve Marijinega vnebovzvetja v letu 2007*. Ptuj 2007 /zloženka/.

Marlenka Habjanič, Branko Vnuk, Ptuj – Dominikanski samostan, *Varstvo spomenikov*, 44, 2008, str. 226–228.

Janez Höfler, *Srednjeveške freske v Sloveniji. IV. knjiga. Vzhodna Slovenija*. Ljubljana 2004.

Joseph A. Janisch, *Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark mit historischen Notizen und Anmerkungen*, II. Graz 1885.

Anton Klasinc, Haloze v boju za staro pravdo. Ob obletnici slovenskih kmečkih uporov, *Ptujski zbornik*, IV, 1975, str. 25–57.

Josip Klemenc, Balduin Saria, *Archaeologische Karte von Jugoslawien. Blatt Ptuj*. Beograd-Zagreb 1936.

Nataša Kolar, *Od dominikanske vojašnice do muzeja 1785–2000*. Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož 2001, (elaborat, tipkopis).

Nataša Kolar, *Od dominikanske vojašnice do muzeja. Usoda nekdanjega Dominikanskega samostana na Ptuj od njegove ukinitve leta 1785 do leta 2000*. Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož 2001 /razstavna zloženka/.

Ivan Komelj, *Gotska arhitektura*. Ljubljana 1969.

Ivan Komelj, *Gotska arhitektura na Slovenskem. Razvoj stavbnih členov in cerkvenega prostora*, Ljubljana 1973.

Franc Kos, Doneski za krajevne kronike, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, XVI, 1920–1921, str. 1–13.

Franc Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Peta knjiga (1201–1246)*. Ljubljana 1928.

Fran Kovačič, Gospodarska zgodovina dominikanskega samostana v Ptuj, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, X, 1913, str. 59–120.

Fran Kovačič, Dominikanski samostan v Ptuj, *Voditelj v bogoslovnih vedah*, 17, 1914, str. 1–17, 111–142, 240–256, 355–371.

Fran Kovačič, *Zgodovina lavantinske škofije*. Maribor 1928.

Jernej Kožar, Parlerjanska stavbna plastika na Slovenskem (Hajdinska skupina), *Ptujski zbornik*, VI/2, 1996, str. 783–797.

Irena Krajnc Horvat, Branko Vnuk, Maribor – Minoritski samostan, *Varstvo spomenikov*, 44, str. 149–151.

Brane Lamut, Zanimive najdbe na dvorišču. Raziskave v nekdanjem dominikanskem samostanu, *Tednik*, 09. 11. 2000, 2000, str. 5.

Brane Lamut, Marjana Tomanič – Jevremov, Polona Vidmar, Mojca Vomer Gojkovič, Branko Vnuk, Ivan Žižek, *Dominikanski samostan Ptuj. Arheološki oddelek in kulturno-zgodovinski oddelek. Pokrajinski muzej Ptuj-Ormož 2003 /tipkopis/*.

Marjana Lipoglavšek, Iluzionistično slikarstvo 17. stoletja na Slovenskem, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. XVIII, 1982, str. 73–91.

Marjana Lipoglavšek, *Baročno stropno slikarstvo na Slovenskem*. Ljubljana 1996.

Janez Mikuž et al.: *Dominikanski samostan Ptuj. Konservatorski program in predlog izrabe za arheološki oddelek Pokrajinskega muzeja v Ptuj*. Maribor 1997–2002 /tipkopis/.

Marija Mirković, Ikonologija refektorija dominikanskega samostana na Ptuj, *Ptujski zbornik*, VI/2, 1996, str. 799–811.

Jože Mlinarič, Zgodovina samostana od ustanovitve do 1800, *Minoritski samostan na Ptuj 1239–1989*. Ptuj-Celje 1989, str. 47–148.

Jože Mlinarič, Dominikanski samostan na Ptuj 1230–1786, *Dominikanski samostan na Ptuj. Publikacija Zgodovinskega arhiva na Ptuj. Gradiva in razprave 5*. Ptuj 2009, str. 14–303.

Anton Muchar, *Geschichte des Herzogthums Steiermark*, III. Graz 1846.

Anton Muchar, *Geschichte des Hezogthums Steiermark*, V. Graz 1850.

Anton Muchar, *Geschichte des Herzogthums Steiermark*, VI. Graz 1859.

Anton Muchar, *Geschichte des Herzogthums Steiermark*, VII. Graz 1864.

Anton Muchar, *Geschichte des Herzogthums Steiermark*, VIII. Graz 1867.

Mija Oter Gorenčič, *Romanska in zgodnjegotska arhitekturna plastika v Sloveniji* (doktorska disertacija, tipkopis). Ljubljana 2007.

Mija Oter Gorenčič, *Deformis formositas ac formosa deformitas. Samostanska stavbna plastika 12. in 13. stoletja v Sloveniji*. Ljubljana 2009.

Robert Peskar, Srednjeveška arhitektura in stavbna plastika v Kostanjevici na Krki, *Vekov tek. Kostanjevica na Krki 1252–2002. Zbornik ob 750. obletnici prve listinske omembe mesta*, Kostanjevica na Krki 2003, str. 437–453.

Robert Peskar, *Arhitektura in arhitekturna plastika okoli leta 1400 v Sloveniji* (doktorska disertacija, tipkopis). Ljubljana 2005.

Hans Pirchegger, Die Geschichte Pettaus im Mittelalter I, XXXIV. *Jahresbericht d. K. F. J. Gymnasiums Pettau*, 1902–1903, str. 3–22.

Ferdinand Raisp: *Pettau. Steiermarks älteste Stadt und ihre Umgebung. Topografisch-historisch geschildert*. Graz 1858.

Mirjana Repanić – Braun, Štukature, *Akadska crkva sv. Katarine u Zagrebu*. Zagreb 2011, str. 249–283.

Igor Sapač, Arhitekturna zgodovina gradu Rajhenburg, *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 61/3, 2013, str. 365–459.

Balduin Saria, Nova raziskovanja po stari Poetoviji. I. Izkopavanja na prostoru nekdanjega dominikanskega samostana, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, XXVIII, 1933, str. 119–123.

Marc Carel Schurr, *Gotische Architektur im mittleren Europa 1220–1340. Von Metz bis Wien*. Berlin 2007.

Mario Schwarz, Kunst des Mittelalters im Deutschen Orden zwischen Wien und Ljubljana, *Historia artis magistra: amicorum discipulorumque munuscula Johanni Höfler septuagenario dicata*. Ljubljana 2012, str. 61–68.

France Stele, Štuk, *Dom in svet*, 1927, str. 114–117.

France Stele, Najdbe v bivšem dominikanskem samostanu v Ptuj, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, XXIII, 1928, str. 185–191.

France Stele, Ptuj, bivši dominikanski samostan, poročilo, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, IX, 1929, str. 55–57.

France Stele, K stavbni zgodovini dominikanskega samostana v Ptuj, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, XXVIII, 1933, str. 161–189.

France Stele, Umetnostna zgodovina v Ptuj po vojni, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, XXVIII, 1933, str. 237–241.

France Stele, *Monumenta artis Slovenicae I. Srednjeveško stensko slikarstvo*. Ljubljana 1935.

France Stele, Gotsko stensko slikarstvo v Ptuj in minoritska cerkev, *Ptujski zbornik*, III, 1969, str. 120–135.

France Stele, *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja*. Ljubljana 1969.

France Stele, *Gotsko stensko slikarstvo*. Ljubljana 1972.

Samo Štefanac, Arhitektura 14. stoletja in časa okoli 1400, *Gotika v Sloveniji*. Narodna galerija Ljubljana, Ljubljana 1995, str. 50–67, /razst. kat./.

Nace Šumi, *Arhitektura 17. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana 1969.

Nace Šumi, *Baročna arhitektura*. Ljubljana 1969.

Nace Šumi, *Pogledi na slovensko umetnost*. Ljubljana 1975.

Polona Vidmar, *Die Herren von Pettau als Bauherren und Mäzene*. Graz 2006.

Branko Vnuk, *Stavbnozgodovinski razvoj nekdanjega dominikanskega samostana na Ptujju v srednjem veku, 1230–1500* (diplomska naloga, tipkopis). Ljubljana 1996.

Branko Vnuk, *Stavbnozgodovinski razvoj nekdanjega dominikanskega samostana na Ptujju v novem veku 1500–1786* (seminarska naloga, tipkopis). Ljubljana 1997.

Branko Vnuk, Dominikanski samostan. Kratek pregled zgodovine nekdanjega ptujskega dominikanskega samostana, *Tednik*, 12. 12. 1996, št. 50, str. 7 do 15. 1. 1998, št. 2, str. 7: ilustr.

Branko Vnuk, Stavbnozgodovinski razvoj nekdanjega dominikanskega samostana na Ptujju v srednjem veku 1230–1500, *Časopis za zgodovino in narodopisje*, n. v. 33, 1997, str. 185–216.

Branko Vnuk, Nekdanja ptujska dominikanska cerkev Marijinega vnebovzvetja v dobi romanike. Preliminarna opažanja, *Zbornik Pokrajinskega muzeja Ptuj*, 1. Ptuj 2003, str. 52–69.

Branko Vnuk, Gradbeno-zgodovinski razvoj nekdanjega ptujskega dominikanskega samostana od ustanovitve leta 1230 do razpusta leta 1785 in njegova usoda po razpustu – preliminarna študija, *EŠD 588 – Dominikanski samostan. Konservatorski načrt, Mapa 1, Priloga 1*. Maribor 2010, str. 45–132 /tipkopis/.

Branko Vnuk, Defensorium inviolatae virginittatis beatae Mariae iz nekdanjega ptujskega dominikanskega samostana, *Zbornik Pokrajinskega muzeja Ptuj*, 3. Ptuj 2013, str. 292–316.

Sergej Vrišer, *Baročno kiparstvo na slovenskem Štajerskem*. Ljubljana 1992.

Marijan Zadnikar, *Romanska arhitektura na Slovenskem*. Ljubljana 1959.

Marijan Zadnikar, *Romanska umetnost*. Ljubljana 1970.

Marijan Zadnikar, *Romanika v Sloveniji*. Ljubljana 1982.

Joseph von Zahn, Ueber die Anfänge und den älteren Besitz des Dominicanerklosters zu Pettau, *Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen*, XVI, 1879, str. 3–24.

Joseph von Zahn, *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark*, II. Graz 1879.

Joseph von Zahn, *Steirische Miscellen*. Graz 1899.

Joseph von Zahn: *Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark*, III. Graz 1903.

Tanja Zimmermann, Stensko slikarstvo poznega 13. in zgodnjega 14. stoletja, *Gotika v Sloveniji*, Narodna galerija Ljubljana. Ljubljana 1995, str. 221–230, /razst. kat./.

Tanja Zimmermann, *Stensko slikarstvo poznega 13. in zgodnjega 14. stoletja na Slovenskem*, (doktorska disertacija, tipkopis). Ljubljana 1996.

VIRI

ZAP, 70, R-28, Abel, Kronika dominikanskega konventa, 1673.

ZAP, R-34, Capello, Kronika dominikanskega samostana na Ptuj, 1696, pars II.

ZAP, R-68, Collectanea dominikanskega samostana na Ptuj iz okoli 1440.

StLA, olim Hs. 2506, Joseph Hönlisch, *Geschichte des 1785 aufgelassenen Dominikaner Klosters zu Pettau*, Pettau 1857, rokopis; kopija v ZAP, FKS, srajčka št.: 252; skrajšana verzija izhajala v *Aufmerksame*, 1857, str. 556, 567, 587, 600, 634, 649.

NEW FINDINGS AND DISCOVERIES ON THE CONSTRUCTION AND ARTISTIC IMAGE OF THE FORMER PTUJ DOMINICAN MONASTERY (2011–2013)

Summary

The complex of the former Ptuj Dominican Monastery, which was established in 1230 and already inhabited the following year, was a spiritual, cultural and educational centre for 555 years. After its disbandment in 1785, it was used as military post until 1928, when it was bought by the Town of Ptuj Municipality. The town of Ptuj decided it should become a museum and part of the monastery building was designated for flats. The Regional Museum Ptuj-Ormož was housed in the monastery until 2011, when the museum collections were moved and the facility was given a new purpose – a congress and cultural centre.

The area of the monastery has been constantly inhabited since the Roman era. It is supposed to be the location of a Mithraeum, as what may be part of an old Christian communion table was found here. It is assumed that this was the location of the church at Pribin's court (847–853), which was also mentioned in written records and consecrated in 853.

The monastery was, according to its chronicles, established by Mechtildis, the widow of Friderich III of Ptuj (Friderich puer de Petowe), in spring 1230, when the construction of the church of the Assumption of Mary began. In autumn of the next year, the convent welcomed seven brothers, who were led by the prior Otto Gramatika. The speed of its construction is somewhat surprising, but not unlikely. The most recent research has shown that some of the buildings already existed: the south eastern three-floor tower-like construction, the ground floor of the monastery west wing and the ground floor building in the south wing, which leaned on Mechtildis's court. The most recent research also allows for the possibility that the east wing was built on the foundations of an older building. As regards the Dominican church, the possibility that an older building – possibly a church building – was renovated between 1230 and 1231 for the needs of the Dominicans is also very plausible.

When considering the current state of research, as well as the most recent findings and a synthesis of the existing results, which are presented in the central part of this treatise, one cannot overlook the extremely complicated construction of the monastery and the church, for each Dominican generation contributed to the artistic image of the convent and church in particular. The 13th century is especially important, when the long choir, one of the oldest choirs in Central Europe, was built between 1243 and 1255. A rood screen, the design of which goes back to the middle of the 13th century, making it one of the oldest in Europe, was also discovered.

DIE NEUEN FUNDE UND ERKENNTNISSE (2011–2013) ÜBER DIE BAU- UND KUNSTWERKE DES EHEMALIGEN DOMINIKANERKLOSTERS IN PTUJ/PETTAU

Zusammenfassung

Der Komplex des 1230 gegründeten und im nächsten Jahr schon bewohnten ehemaligen Dominikanerkloster war 555 Jahre lang das Geistes-, Kultur- und Bildungszentrum. Nach der Auflösung im Jahr 1785 wurde es bis 1928 als Kaserne benutzt. In diesem Jahr wurde der Komplex von der Stadtgemeinde Ptuj/Pettau gekauft und in ein Stadtmuseum umgewandelt. In einem Teil des Klosters wurden Wohnungen errichtet. Das Regionalmuseum Ptuj/Pettau – Ormož/Friedau blieb im Kloster bis 2011 und das Objekt wurde dann zu einem Kongress- und Kulturzentrum umgewidmet.

Das Gebiet um das Kloster wurde seit der Römerzeit kontinuierlich besiedelt. Dort stand ein Mithräum und es wurde ein mutmaßlicher Teil eines altchristlichen Kommunionstisches gefunden. Es wird angenommen, dass hier neben dem Schloss des Fürsten Pribin (847–853) die in den schriftlichen Quellen erwähnte und im Jahr 853 geheiligte Kirche stand.

Nach den Aufzeichnungen der Klosterchroniken gründete Mechtildis, die Witwe des Friderich III. von Ptuj (Friderich puer de Petowe), das Kloster im Frühling 1230, als man auch mit dem Bau der Kirche Mariä Himmelfahrt begann. Schon im Herbst des nächsten Jahres sind sieben Ordensbrüder unter der Leitung von Prior Otto Gramatika in das Konvent eingezogen. Die Bauschnelligkeit ist überraschend, jedoch nicht unmöglich, denn die neuesten Untersuchungen ergaben, dass einige Objekte bei der Gründung des Klosters schon existierten: das südöstliche dreistöckige turmähnliche Objekt, das Erdgeschoss teil des westlichen Klostertraktes und das Erdgeschossgebäude auf dem Gebiet des Südtraktes, das sich auch an das Schloss Mechtildis anlehnte. Aufgrund neuester Untersuchungen könnte es sein, dass der Osttrakt auf dem Fundament eines älteren Gebäudes gebaut wurde. Auch bei der Dominikanerkirche besteht die Möglichkeit, dass ein älteres Gebäude, wahrscheinlich ein Kirchengebäude, zwischen 1230 und 1231 für die Bedürfnisse der Dominikaner adaptiert wurde.

Bei der erneuten Überprüfung der Unterlagen unter Berücksichtigung der neuen Funde und der Synthese der bisherigen Erkenntnisse, die im zentralen Teil des Beitrages vorgestellt wird, wird die außerordentlich komplexe Baugestalt des Klosters und der Kirche deutlich, denn jede Generation der Dominikaner trug zur künstlerischen Gestaltung des Konvents, vor allem aber der Kirche, bei. Am bedeutendsten ist die Periode des 13. Jahrhunderts, als zwischen 1243 und 1255 in der Kirche ein langer Chor angebaut wurde. Dieser Chor ist einer der ältesten in Mitteleuropa. Ein Lettner, dessen Entwurf genauso in die Mitte des 13. Jahrhunderts zurückgeht und ihn somit zu einem der ältesten in Europa macht, wurde ebenfalls gefunden.